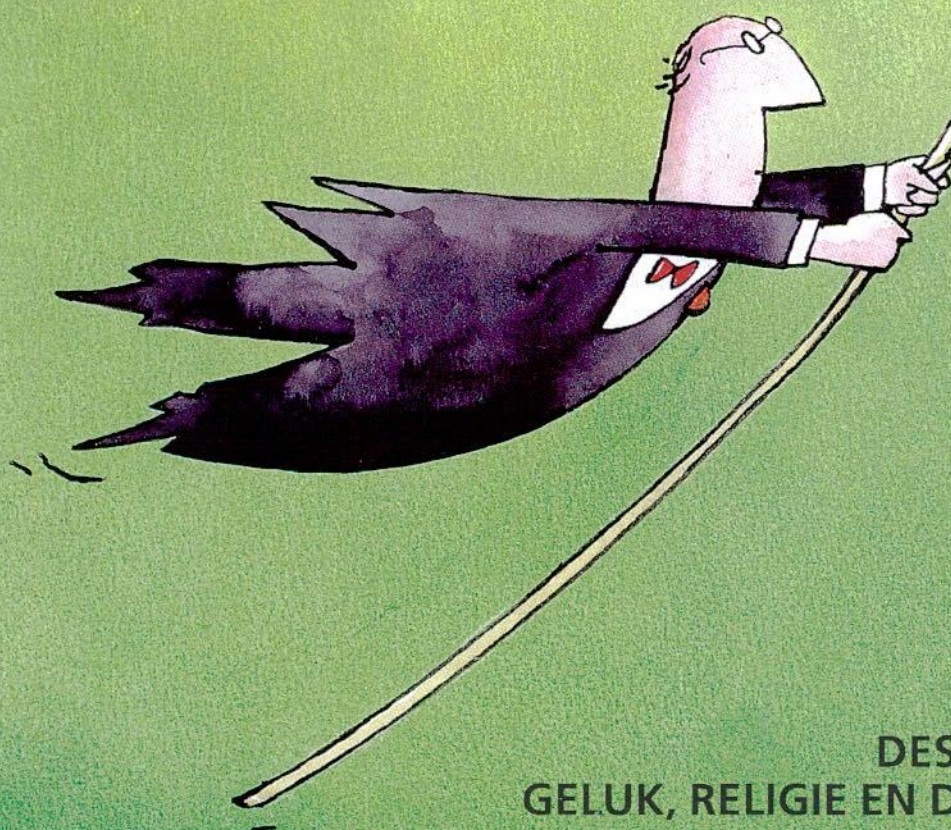

HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

DESMOND MORRIS OVER
GELUK, RELIGIE EN DE ZIN VAN HET LEVEN

OERDRIFTEN BEHEERSEN DE MENS

ZOMERNUMMER
JUNI/JULI 1995
NUMMER 6/7

Slapende spaarsaldo's worden wakkere leningen

Met het Noord-Zuid Plan van Hivos en Triodos Bank spaart u met perspectieven voor landen in ontwikkeling. Het Noord-Zuid Plan benut uw spaargeld voor leningen aan kleinschalige, economische activiteiten in het Zuiden.

Meer weten?

Vraag dan nu, met de antwoordkaart, meer informatie aan. Belt u liever even, dan bent u welkom via 03404-16544.

Het Humanistisch Instituut voor
Ontwikkelingssamenwerking

Triodos Bank

De bank van de maatschappelijke meerwaarden

Sparen met perspectieven voor landen in ontwikkeling

Ja, stuur mij (vrijblijvend) informatie
over het Noord-Zuid Plan

Naam _____ M/V

Adres _____

Postcode _____

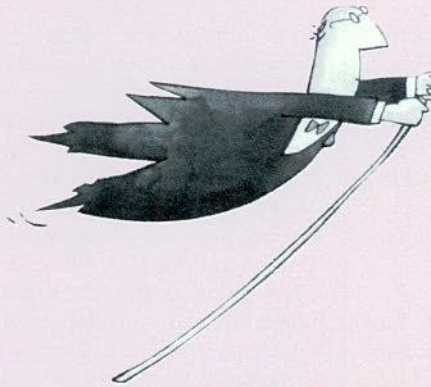
Plaats _____

Triodos Bank, Antwoordnummer 170, 3700 AB Zeist
(Postzegel is niet nodig) Telefoon 03404 16544

HUM

In dit nummer

Desmond Morris en de oerdriften in de mens

Velen kennen hem nog als de schrijver van 'De naakte aap'. Nu heeft hij zijn bevindingen gebundeld in 'De aangeklede aap'. Nog immer gefascineerd door het verschijnsel mens verklaart hij daarin veel gedrag van ons als unieke diersoort. Speciaal voor de Humanist ging hij uitgebreid in op vragen over geluk, religie en de zin van het leven.

12 t/m 19

Taller over Intolerance

Niet mis, de thema's die twee kunstenaars uit Uruguay bestrijken met hun muziektheaterproductie 'Intolerance'. Onverdraagzaamheid, onverschilligheid en vervreemding. Is er nog toekomst? Een gesprek met de twee oprichters van Taller.

8 t/m 11

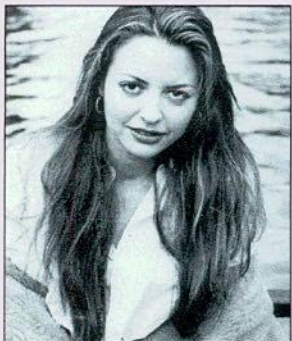
Het Humanistisch Verbond en Humanitas zijn bijna tegelijk jarig. En dat vieren ze voor een deel samen.

Een mooie gelegenheid om veel mensen nader te laten kennismaken met deze humanistische clubs.

Jubileum in aantocht

5/6

De wereld volgens Wurtzel

Je bent jong en je ziet het al niet meer zitten. Daar komt de boodschap van Elisabeth Wurtzel wel zo'n beetje op neer. Haar boek geeft een verhelderend beeld van de gedachtenwereld waarin een aantal (Amerikaanse) jongeren verstrikt raakt. Niet vrolijk, wel

20 t/m 23

Verhalen van vroeger

Oudere mensen kunnen veel vertellen van vroeger. Die verhalen kunnen ze ook opschrijven. En dat is dan meer dan het enkel ophalen van herinneringen.

30 t/m 33

Balletdanser Paul Waarts

In de serie Ik en De Ander dit keer balletdanser Paul Waarts. Leeft hij voor zichzelf of voor de ander, hoe kies hij om in het leven te staan?

24 t/m 26

En verder:

Humanisme groeit 4
Verbond minder subsidie 7
Cryptogram 27
Rtv-programma's 28/29
Winnaars boek Keuls 34
IHEU pal voor Xiao Xuehui .. 35
HV-nieuws 36/37/38

Humanisme in Nederland groeit

De buitenkerkelijkheid in Nederland groeit. En de processen die met ontkerkelijking samenhangen, zetten zich voort. Betekent dit ook dat het humanisme in Nederland groeit? Rob Tielman (oud-voorzitter van het Humanistisch Verbond en o.a. bijzonder hoogleraar voor Socrates), dook in de cijfers van recente onderzoeken.

door Rob Tielman

Uit het vorig jaar verschenen onderzoek 'Secularisatie in Nederland, 1966-1991' van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat een groeiend aantal Nederlanders buitenkerkelijk is. Nederland behoort met 52% buitenkerkelijken tot de meest ontkerkelijkt landen uit de westerse wereld. Onder de jongeren is 70% buitenkerkelijk, en de verwachting is dat in het jaar 2020 76% van de bevolking buitenkerkelijk zal zijn.

Daarnaast blijkt uit het Sociaal-Cultureel Rapport 1994 dat processen die met secularisatie samenhangen - zoals emancipatie, stijgend opleidingsniveau, individualisering en deconfessionalisering - zich voortzetten. Datzelfde geldt voor tendensen van liberalisering (meer nadruk op zelfbeschikking) en secularisering die zich sinds de jaren zestig hebben voorgedaan.

Betekent dit nu dat het humanisme in Nederland ook groeit? Om die vraag te kunnen beantwoorden, is het noodzakelijk om een onderscheid te maken tussen denken, stroming en beweging.

In de eerste plaats kan men spreken van een groei van het **humanistische denken**: het levensbeschouwelijke uitgangspunt dat mensen het vermogen en het recht hebben om zelf zin en vorm te geven aan hun bestaan zolang zij het zelfbeschikkingsrecht van anderen niet aantasten.

Uit het secularisatie-onderzoek blijkt dat humanistische opvattingen wijd verspreid zijn in de Nederlandse samenleving, ook onder mensen die formeel nog lid van een kerk zijn. Zo vindt 79% van de bevolking dat men zelf zin aan het leven moet geven. Dit percentage is 82% onder de buitenkerkelijken en 53% onder de gereformeerden (als duidelijkste tegenhanger van de buitenkerkelijken).

De opvatting *Ieder bepaalt zijn eigen lot* wordt gesteund door 33% van de bevolking, 56% van de buitenkerkelijken en 13% van de gereformeerden. De stelling *Alleen God geeft het leven zin* wordt door 19% van de bevolking onderschreven, 3% van de buitenkerkelijken en 79% van de gereformeerden. De uitspraak *Goed en kwaad moeten gebaseerd zijn op Gods wetten* wordt gedeeld door 26% van de bevolking, 2% van de

buitenkerkelijken en 83% van de gereformeerden.

Een groeiend deel van de kerkleden blijkt dus ideeën aan te hangen die in humanistische kringen leven maar niet door het kerkelijk leergezag worden onderschreven. Anders gezegd: er is sprake van een toenemende verwereldlijking van het zingevingdenken.

Er is ook sprake van een groeiende **humanistische stroming**. Dankzij regelmatige onderzoeken van de afdeling kijken en luisteronderzoek van de NOS weten wij dat het percentage mensen die affiniteit hebben met het humanisme ongeveer de helft is van het percentage buitenkerkelijken. Ook hier is een stijging waar te nemen van 7% in 1966, via 14% in 1978, tot 25% van de totale bevolking in 1992. Men zou deze groep van mensen die affiniteit hebben met het humanisme (meer dan twee miljoen volwassen Nederlanders) kunnen vergelijken met de stemmers op politieke partijen bij verkiezingen. Onze volksvertegenwoordiging wordt niet samengesteld op grond van het lidmaatschap van politieke partijen maar op grond van de omvang van de stromingen die de betrokken partijen steunen zoals dat tot uiting komt bij verkiezingen. Als men een juiste indruk wil hebben van de omvang van de humanistische stroming in Nederland, is het dus niet voldoende om naar het georganiseerde humanisme te kijken maar zal men daar ook de aanhang in de bevolking als geheel daarbij moeten betrekken.

Dat geldt zeker voor een op individuele zelfbeschikking gebaseerde levensovertuiging als de humanistische waar zelfs sprake is van een zekere weerstand tegen organisatievormen die godsdienstig of levensbeschouwelijk zijn gefundeerd. Deze tendens bestaat in de samenleving als geheel, maar onder buitenkerkelijken in het bijzonder. Het is daarom onjuist om de vraag naar de groei van het humanisme uitsluitend te koppelen aan organisatievormen. Immers, de humanistische stroming wordt dan onevenredig benadeeld.

In de derde plaats is er sprake van een groei van de **humanistische beweging**: de mensen die daadwerkelijk humanistische voorzieningen ondersteunen door lid te worden van één of meerdere humanisti-

sche organisaties, door schenkingen daaraan te geven en door gebruik te maken van die voorzieningen. Neem bijvoorbeeld het humanistisch vormingsonderwijs. Dit wordt jaarlijks in het openbaar en daarmee vergelijkbaar onderwijs aangeboden aan en gekozen door 36.000 leerlingen en hun bijna 70.000 ouders. Deze groep van 100.000 heeft bijna geen overlap met de 200.000 volwassenen die humanistische organisaties daadwerkelijk steunen, of met de honderdduizenden die gebruik maken (of hebben gemaakt) van humanistische geestelijke verzorging, die in humanistische bejaardenhuizen wonen, die regelmatig naar humanistische uitzendingen luisteren of kijken, enz.

Het humanisme in Nederland groeit dus. Het humanistisch denken groeit in de samenleving als geheel maar ook in traditioneel kerkelijke kringen. Ongeveer de helft van het aantal buitenkerkelijken beschouwt zichzelf als humanist. En het gebruik van en de steun voor humanistische voorzieningen neemt toe. Deze tendens doet zich met name onder jongeren voor, en dat betekent dat zij zich ook de komende jaren voor zal doen. Juist voor een bevolkingsgroep die ertoe neigt om zich niet te organiseren, is het van groot belang dat via het onderwijs en de media aandacht aan levensbeschouwelijke vraagstukken wordt besteed op een wijze die aansluit bij hun levensovertuiging. Dit is vooral van grote betekenis voor de jongeren omdat zij in de komende jaren tot een ontkerkelijking van meer dan 70% zullen bijdragen. ●

**MAAK
IEMAND
ABONNEE
VAN DE
HUMANIST
vul die bon in!**

Humanistisch Verbond en Humanitas vieren jubileum gezamenlijk

Humanitas en het Humanistisch Verbond vieren de komende maanden gezamenlijk hun 50-jarig bestaan! Op 31 mei 1945 werd Humanitas opgericht, een half jaar later - op 17 februari 1946 - het Humanistisch Verbond. De gezamenlijke viering is een unieke gebeurtenis in de rijke geschiedenis van deze twee organisaties, die samen met de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte de basis vormen van het georganiseerde humanisme in Nederland.

In de afgelopen 50 jaar zijn er meer humanistische organisaties gevormd. Om er slechts enkele te noemen: het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (Hivos), het Pedagogisch Studiecentrum Humanistisch Vormingsonderwijs (HVO), de Universiteit voor Humanistiek (UvH) en de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden (HSHB). Al deze organisaties vormen een wijdvertakt netwerk, met actieve vrijwilligers op tal van maatschappelijke terreinen.

Voor leden en vrijwilligers is de humanistische beweging een vanzelfsprekendheid. Buitenstaanders kennen meestal wel de naam van een of meer organisa-

ties, maar de activiteiten zijn vaak onbekend.

Daarom zijn de activiteiten rond de gezamenlijke jubileumviering ook gericht op het bekender maken van wat humanistische organisaties doen.

Om daarmee de nieuwsgierigheid van mensen te prikkelen en hen te bewegen om meer informatie aan te vragen, kennis te maken met het humanisme en het werk dat door vrijwilligers en professionals wordt uitgevoerd. En zo mogelijk om zelf actief te worden.

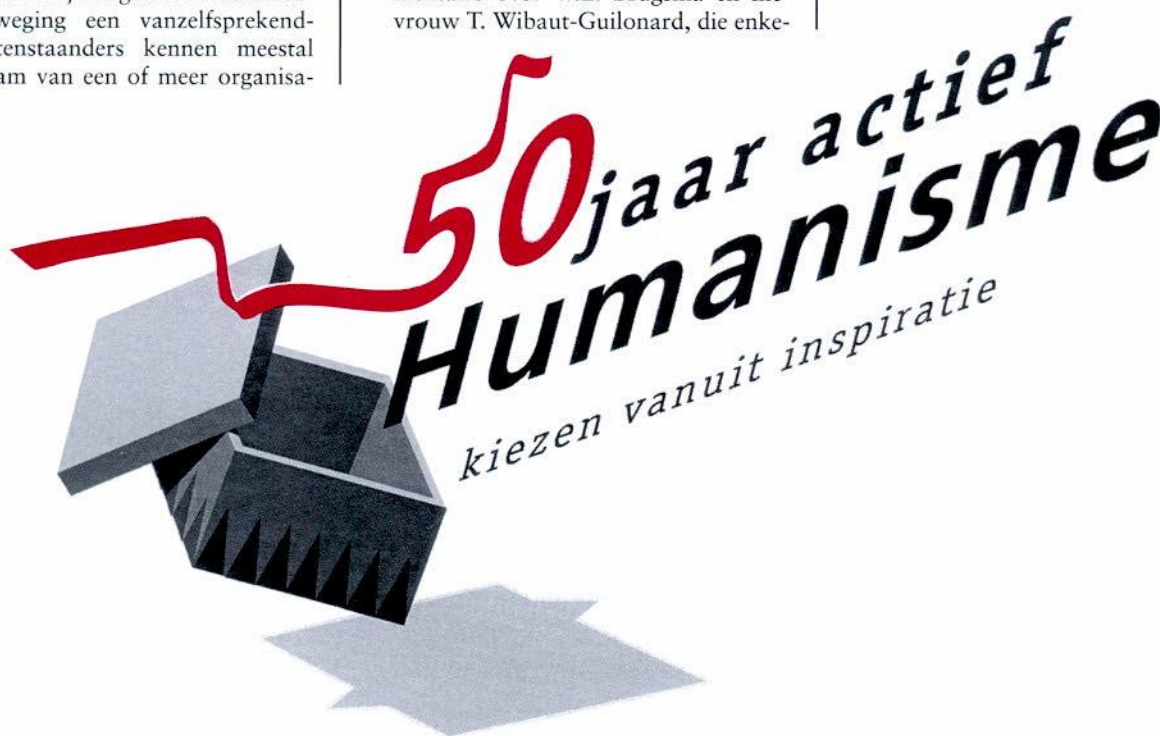
Onder het motto: '50 jaar actief humanisme, kiezen vanuit inspiratie' kunt u de komende maanden de volgende activiteiten verwachten:

- Vanaf 7 juni zendt het Humanistisch Verbond televisieprogramma's uit, gemaakt door de Humanistische Omroep Stichting in het kader van de jubileumviering (zie ook elders in deze Humanist).

Het eerste programma is een documentaire over W.L. Brugsma en mevrouw T. Wibaut-Guilonard, die enkele

dagen tevoren de Dr. J.P. van Praagprijs in ontvangst hebben genomen. Op televisie staan vervolgens in de maand juni de activiteiten van vrijwilligers van Humanitas centraal.

- Op 14 juni kunt u kijken naar een documentaire over de opvang van vluchtelingen en asielzoekers in Groningen. Vrijwilligers werken als contactpersonen, verzorgen taallessen en helpen asielzoekers met het opbouwen van een sociaal netwerk.
- Activiteiten als het vriendschappelijk huisbezoek, rouwbegeleiding en de praatlijn Amsterdam komen aan bod op 21 juni. Het belang van vrijwilligerswerk wordt op indringende wijze in beeld gebracht.
- Het laatste programma op 28 juni toont de werkwijze en activiteiten van een sociaal pension in Hengelo. Het is een tijdelijke woonvoorziening voor mensen die dakloos zijn en wil een thuis zijn zonder therapeutische bedoeling. ►

VOOR ASSEPOESTERS DIE NIET MEER IN DE AOW EN ANDERE SPROOKJES GELOVEN

Geloof u nog in de AOW? Haalt u de veertig dienstjaren die recht geven op een redelijk pensioen? Wilt u grotendeels afhankelijk zijn van een uitgeklede pensioenvoorziening van de Staat?

Vrouwen die financieel vrij en onafhankelijk willen blijven, leggen nu wat opzij voor later. Er zijn vele manieren. Wat is de beste?

Belastingvrij sparen?

Belastingbesparing door door lijfrente-aftrek?

Ingaan op zo'n mooie advertentie die 11 procent rendement of andere gouden bergen belooft?

Wie een onafhankelijk advies wil hebben of vragen heeft over pensioenaanvulling, sparen voor de VUT en de waarde van het spaargeld in de toekomst, kan vrijblijvend terecht bij het **Advies Centrum voor Pensioenen**.

BON voor vrijblijvende informatie.

JA, misschien wil ik wel zo'n vrijblijvend en onafhankelijk advies. Maar stuurt u mij eerst wat informatie.

Naam: _____ m/v

Straat: _____

Postcode: _____

Plaats: _____

Telefoon: _____

Geboortedatum: _____

Stuur deze bon in een envelop
zonder postzegel naar:
Advies Centrum voor Pensioenen
Antwoordnummer 3250
3000 WB ROTTERDAM.

● Op 7 juni vindt ook een feestelijke bijeenkomst plaats van de afdeling Amersfoort van het HV en de afdeling Eemland van Humanitas. De landelijke voorzitters, Paul Cliteur (HV) en George Brouwer (Humanitas) zullen aanwezig zijn, o.a. om het startsein te geven voor de gezamenlijke activiteiten (zie ook het HV-nieuws elders in dit nummer).

● Van september tot december zendt het Humanistisch Verbond op radio en televisie programma's uit onder het jubileum-motto. Drama-producties en documentaires besteden aandacht aan keuzen van mensen, en de uitgangspunten waar zij zich op baseren. Ook is er aandacht voor concrete werkvelen, zoals het humanistisch vormingsonderwijs en de humanistische geestelijke verzorging.

● In september komt de gezamenlijke jubileumkrant uit. Deze gratis krant zal in een grote oplage verspreid worden, vooral onder vrijwilligers en professionals in de zorgsector en het veld van opvoeding/onderwijs.

De krant besteedt aandacht aan het humanisme en aan werkvelden van beide organisaties (o.a. humanistisch vormingsonderwijs, geestelijk raads- werk, opvang asielzoekers, activiteiten voor kinderen). Belangstellenden kunnen met een bon uit de krant meer informatie aanvragen. Basisfolders van beide organisaties zijn hiervoor in een grote oplage beschikbaar.

● Twee landelijke bijeenkomsten richten zich primair op de vrijwilligers en professionals in de zorgsector en het veld van opvoeding/onderwijs. Maar anderen, zoals geïnteresseerde leden en vrijwilligers, zijn natuurlijk ook van harte

welkom. Op de middagbijeenkomst van 18 oktober komt de humanistische visie op opvoeding en onderwijs aan de orde. Op 15 november volgt een bijeenkomst over visies op zorg. Op dit moment wordt hard gewerkt aan de inhoud en opzet van deze bijeenkomsten. Noteer de data vast in uw agenda! Beide bijeenkomsten vinden plaats in de Rode Hoed in Amsterdam.

● De Humanist komt eind november uit met een speciaal themanummer. Een apart katern beschrijft belangrijke activiteiten van Humanitas en Humanistisch Verbond. En de voorzitters spreken zich uit over de volgende 50 jaar.

● Op 17 februari 1996 vindt dan de eigen jubileumviering van het Humanistisch Verbond plaats. Deze feestelijke dag zal ook het startpunt vormen voor lokale activiteiten van afdelingen van het HV. Op deze dag zal het thema 'tolerantie' op uiteenlopende manieren behandeld worden. Op dit moment wordt hard gewerkt aan de voorbereidingen!

De afdelingen van Humanitas en HV kunnen een belangrijke rol spelen bij de verspreiding van de jubileumkrant, de Humanist en foldermateriaal van de eigen organisatie. Activiteiten van de afdelingen zelf in het najaar van 1995 en in 1996 kunnen plaatsvinden onder het jubileum-motto. De afdelingen van het HV ontvangen hierover nog informatie en materiaal van het landelijk bureau.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de contactpersoon van de gezamenlijke jubileumviering, Ellen Son-tag: bij Humanitas (maandag, woensdag en donderdag) tel: 020-6262445 en bij het HV (dinsdag) tel: 030- 392100.

(Ingezonden mededeling)

VERENIGING WOODBROOKERS BARCHEM

Ons nieuwe programmaboekje is uit!

Enige cursussen in zomer en najaar 1995:

- See me, feel me, touch me, heal me
- Spelenweek
- Geloven en kennen. Gesprekken met dr. J. van Riemsdijk over zijn boek "Cirkelen rond het geheim"
- Normen en waarden. Wat zijn dat eigenlijk en wat kunnen we ermee?
- Keltische sprookjes en verhalen
- Alternatieve geneeswijzen
- Cultuurvernieuwing, belicht door twee "gangmakers" van de Erasmus Liga.

**Inlichtingen
en programma-
boekje bij**

WOODBROOKERSHUIS,
Woodbrookersweg 1,
7244 RB Barchem,
Tel. 05734-1734.

Bezuiniging staatssecretaris Terpstra snijdt diep

Woensdag 20 april ontving het Humanistisch Verbond een brief van het ministerie van VWS, met de mededeling dat de subsidie per 1 januari 1996 zal worden stopgezet. Het gaat om een bedrag van een half miljoen gulden. Voor alle duidelijkheid: de bijdrage van VWS is één van de belangrijke inkomstenbronnen van het HV, naast contributies en gelden uit fondsen.

Natuurlijk vindt het HV ook dat de overheid niet de kosten moet dragen van het instandhouden van onze vereniging. Niet voor niets werken we hard aan ledenwerving en draagvlakverbreding. Dat

begint z'n vruchten af te werpen. Een omvangrijke bezuiniging op korte termijn brengt deze ontwikkeling echter ernstig in gevaar. Het Humanistisch Verbond is niet de enige organisatie die gekort wordt. De kranten hebben volgestaan met namen van organisaties die ook door de bezuinigingen worden getroffen.

Bezuinigingen die de staatssecretaris op zeer korte termijn wil doorvoeren. Nog geen vijf jaar geleden erkende de overheid ook financieel het belang van maatschappelijke activiteiten van het HV. Nu trekt de staatssecretaris alle subsidiegelden in - zonder zelfs een overgangsregeling aan te bieden.

Natuurlijk moet het draagvlak voor het HV in de samenleving liggen. Daarom richten we ons ook op ledenwerving en draagvlakverbreding. De koersverandering van het HV heeft dan ook geleid tot een vernieuwde Humanist, tot aantrekkelijke

Staatssecretaris Erica Terpstra

FOTO: HH

bijeenkomsten en symposia, tot inspirerende afdelingsactiviteiten. Activiteiten die de afgelopen jaren weerklank hebben gevonden. Bijeenkomsten trokken veel deelnemers, het aantal abonnees op de Humanist stijgt en voor het eerst sinds jaren groeit het ledental.

De leden betalen via contributie voor instandhouding van de vereniging en voor de noodzakelijke voorzieningen in dat verband. Subsidies worden gebruikt voor projecten en activiteiten, gericht op een extern publiek.

Het HV werkt er hard aan om minder afhankelijk te worden van

subsidiegelden. Maar dat kan niet van de ene dag op de andere. De overheid heeft wel degelijk een belangrijke verantwoordelijkheid om voorwaarden te scheppen voor activiteiten van organisaties als het HV. En het is onzin als de staatssecretaris beweert dat ons werk niet onder de kerntaken van de landelijke overheid valt. Het is onmogelijk alles zomaar kostendekkend te maken en helemaal onaanvaardbaar dat de overheid verwacht dat wij dit binnen enkele maanden zouden kunnen realiseren.

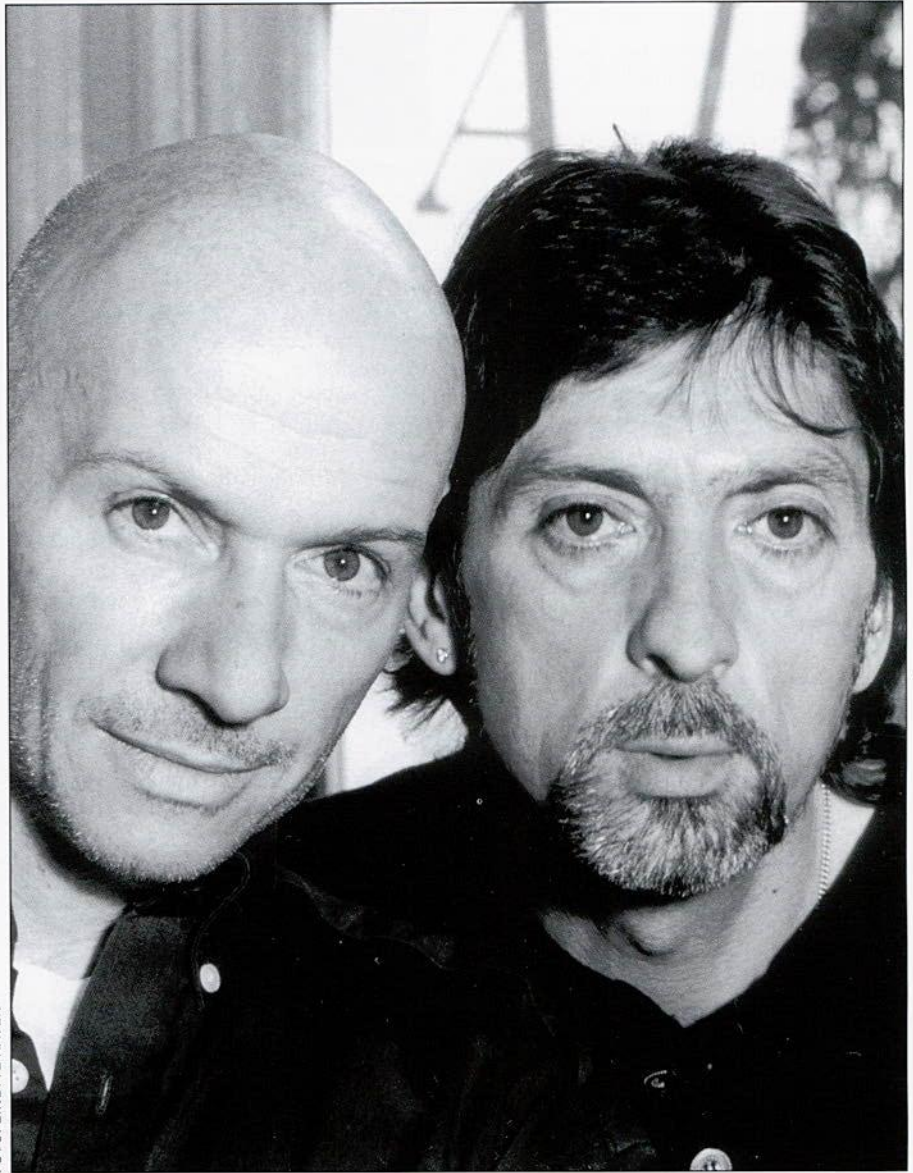
Op korte termijn zal het HV samen met andere organisaties de staatssecretaris aanspreken op haar verantwoordelijkheid op dit beleidsterrein. Natuurlijk houden wij alle afdelingen op de hoogte van de stappen die hoofdbestuur en landelijk bureau hierin zullen ondernemen.

Kees van Rooijen, waarnemend directeur landelijk bureau HV

Ongrijpbare kunst die aan het denken zet

FOTO: LINETTE RAVEN

door Jansen Schöttelndreier

Zondagmiddag 4 juni presenteert het Humanistisch Verbond het tweeluik 'Intolerance' van de muziektheatergroep Taller op televisie. In het 72 minuten durende programma worden twee korte opera's opgevoerd. Het gaat in deze productie over onverdraagzaamheid, onverschilligheid en vervreemding. Aan de vooravond van deze uitzending een gesprek met de oprichters van Taller: Armando Bergallo (links) en Hector Vilche.

Brandende moskeeën, aanslagen op Turkse banken. De Gerçek-kruidenier in de Sumatrastraat is zwartgeblakerd door een brandbom. Kunstenaarscollectief Taller Amsterdam is geen moment te vroeg geweest met haar muziektheaterproject *Intolerance*, dat in eigentijdse composities op zoek gaat naar het wezen van de onverdraagzaamheid.

Een autistische maatschappij, het onvermogen om te communiceren, de drang om dat wat anders is te vernietigen. Met deze diagnoses gaat de kunstenaarsgroep Taller Amsterdam, opgericht door de Uruguyanen Armando Bergallo en Hector Vilche, in haar artistieke produkties de problemen van deze tijd te lijf. Haar nieuwste muziektheaterproject heet *'Intolerance'* en brengt werk van de moderne componisten Udo Zimmerman en Ton de Leeuw theatraal en muzikaal tot leven. Zimmermans opera *'Weisse Rose'* belicht de geest van de eeuw van Hitler en Stalin. *'Litany of our Time'* van Ton de Leeuw verbeeldt de laat-twintigste eeuwse maatschappelijke onverschilligheid die uiteindelijk tot vernietiging leidt.

In woorden is niet simpel te vangen wat Taller - het woord betekent atelier - met *'Intolerance'*

beoogt. Spreken met Taller is een lading wilde associaties, gedachtenstromen en filosofische interpretaties over je afroepen, waarbij de grens tussen denken en voelen vervaagt. In hun majestueuze pand aan de Amsterdamse Keizersgracht fonkelen Vilche en Bergallo na 32 jaar artistieke kruisbestuiving en grensdoorbrekende 'wereldkunst' nog steeds van bezieling als ze praten over wat hen beweegt. Ieder apart, want ze zijn elkaars tegenpolen. Bergallo, met uitbundige kleurorgiën op zijn schilderdoe-

ken en in zijn hele wooninterieur, spreekt doordacht en genuanceerd. Vilche, de introverte kunstenaar die met zwart, grijs en tin zijn denkbeelden schept, loopt prattend en wijn drinkend over van ideeën en opwekkingen.

Ze zijn het niet altijd met elkaar eens, maar vormen samen inmiddels een begrip. Taller fungeert als een soort motor, die met haar veelvormige en vernieuwende artistieke activiteiten vele kunstenaars heeft aangetrokken en geïnspireerd. Sinds haar oprichting in de Uruguyaanse

FOTO: MARIAN PHILIPPS BORN

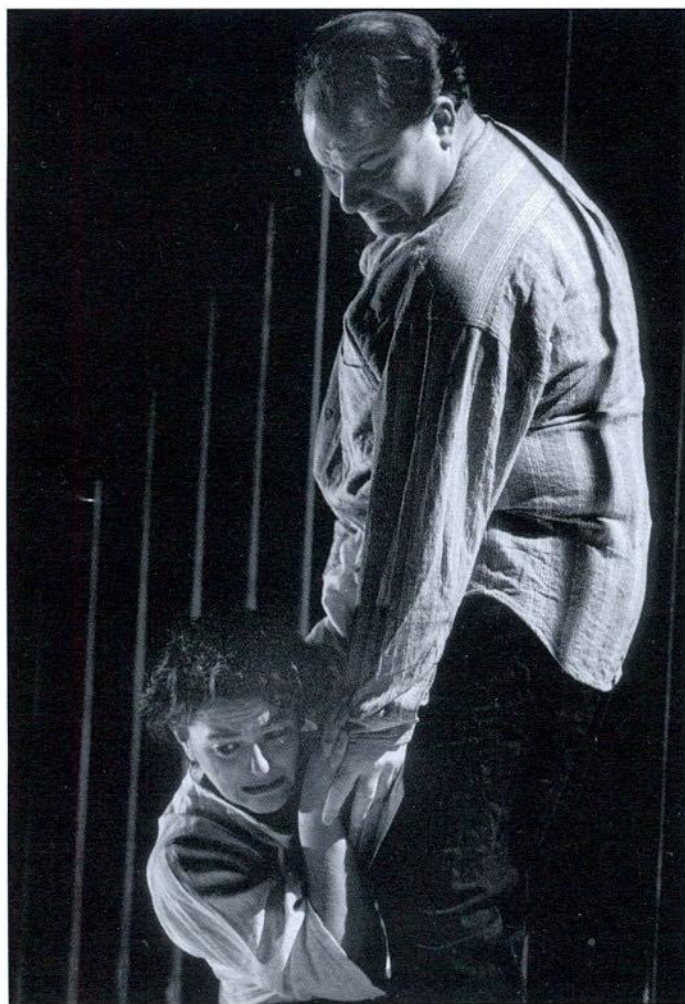

FOTO: LEO VAN VOETEN

Foto boven:
Beeld van *'Litany of our time'*.

Foto links:
Beeld van *'Weisse Rose'*

hoofdstad Montevideo, in 1963, heeft het kunstenaarscollectief grote projecten uitgevoerd in onder meer New York, Parijs en Londen.

Het werk wordt vaak beschreven als ongrijpbaar door de Talleriaanse abstracties en symbolen waarmee het zijn boodschap uitdraagt. Maar Taller - dat in '76 haar plek heeft gevonden in Amsterdam - wordt inmiddels gezien als één van de belangrijkste invloeden in de Europese cultuur. En al hebben Vilche en Bergallo hun marxistische periode lang geleden achter zich gelaten, hun boodschap is nog steeds maatschappelijk geïnspireerd. "Taller schept een afbeelding van onze tijd, van hoe we met elkaar samenleven."

Twee jaar geleden gaf deze tijd Taller aanleiding tot het project *'Intolerance'*. Er was de onrustbarende groei van vreemdelingenhaat, neo-nazisme en andere vormen van onverdraagzaamheid die in een groot aantal landen de kop opstaken. Bergallo: "Die verschijnselen vloeien voort uit de vervreemding van de maatschappij zelf. Deze is autistisch geworden. Het individualisme heeft haar in een verlamdende greep. Mensen zijn niet meer in staat om met elkaar te communiceren." Een van de resultaten hiervan is een koortsachtig zoeken naar identiteit, om zichzelf als het ware veilig te stellen. "De identiteitskoorts is als het Monster van Frankenstein", zegt Vilche. "Het

maait wild om zich heen: alles wat anders is, alles wat beweegt, wordt uitgebannen en uiteindelijk vernietigd. Dat is wat de nazi's deden en wat nu weer overal opgang doet. Terwijl je identiteit pas werkelijk krachtig wordt als je jezelf blootstelt aan verschillen - die maken je rijker."

Het zicht op de aard van deze internationale crisis wordt volgens het duo vaak vertroebeld doordat andere belangen een rol spelen. Bergallo: "Het thema onverdraagzaamheid is opgepikt door een aantal politieke partijen, maar voor hen wordt het vooral een voertuig om de verkiezingen te winnen. In de kunst kan het onderwerp wel objectief worden benaderd. Wij kwamen op het idee om te kijken hoe hedendaagse componisten ermee bezig zijn geweest."

Taller ontdekte zeker vijf moderne opera's die direct aan het thema verdraagzaamheid raakten. Maar de financiën - het kunstenaarscollectief is grotendeels aangewezen op sponsors en subsidies - stonden zo'n omvangrijke artistieke uitbarsting niet toe. Samen met de ook aan Taller verbonden dirigent Lucas Vis kwamen Bergallo en Vilche uit op werk van de neo-romantische Duitse componist Udo Zimmerman en de eigentijdse Nederlander Ton de Leeuw. In januari werd 'Intolerance' enkele malen opgevoerd in de Amsterdamse Stadsschouwburg, waarbij het Noordhollands Philharmonisch Orkest het muzikale deel voor haar rekening nam.

Naar het recente verleden verwijst de opera 'Weisse Rose' van Zimmerman. Ze brengt de gevolgen van de buiten haar oevers getreden identiteitsideologie in herinnering. Het stuk is gebaseerd op het leven van broer en zus Hans en Sophie Scholl, die hun deelname aan het verzet tegen het Nazi-regime in 1943 met executie moesten bekopen. Terwijl zij in hun gevangenis op hun terechtstelling wachten, passeren hun herinneringen, emoties en pijn de revue, doorvlochten met gedichten en proza van twintigste-eeuwse auteurs. De twee symboliseren niet alleen hun milieu en generatie, maar ook een tijdloze politieke en menselijke crisis die zich telkens opnieuw aandient. "Het is ontzettend belangrijk om naar het verleden blijven te kijken", zegt Bergallo. "Zonder herinnering bestaat er geen vrijheid. Maar de mens is in zichzelf gekeerd en vergeet doorlopend de geschiedenis. Het collectieve geheugen is echt verbazingwekkend slecht: de herinnering aan de nazi-tijd is nu al aan het verbleken. Het verleden moet steeds weer onder de aandacht worden gebracht om te kunnen beseffen wat er nu gebeurt."

De andere poot van 'Intolerance', 'Litany of Our Time', gaat over de crisis van de huidige tijd. Het achtdelige stuk is geënt op de vervreemdende ervaring die com-

Hector Vilche: Kunst kan wat de huidige overkill aan informatie niet kan: mensen aan het denken zetten

ponist Ton de Leeuw had toen hij op 4 november '69 op het vliegveld van Heathrow een exemplaar van de Times kocht. De ontwrichtende tegenstelling tussen de vliegveldgangers die elkaar als levenloze wezens passeren en de krant als directe overdrager van onbevatbaar wereldleed, werd bij hem symbool voor de onverschilligheid en het onvermogen om te komen tot echt contact met de buitenwereld en de medemens.

In 'Litany of Our Time' keert die ervaring terug in mistige, gefragmenteerde beelden in een technologisch landschap. De zangers lijken opgesloten binnen glazen muren, gedragen door muziek die 'het isolement van de moderne mens en het gemompel van zijn litanie' tot uitdrukking brengt. Zij lijken samen te zingen maar volgen feitelijk ieder hun eigen ge-

fragmenteerde lijn; en soms zelfs dát niet. "Die onverschilligheid is de overheersende kleur van deze tijd", zegt Bergallo. "De opera laat zien hoe mensen als gevangenen van hun eigen structuren leven, hoe zij opgesloten zijn in zichzelf. Wat daarbuiten is, kan de mens niet hanteren. Dat betekent opnieuw de afwijzing van het Andere."

Dat Taller voor 'Intolerance' de vorm van muziektheater koos, wortelt in haar artistieke geschiedenis. Als kinderen van de jaren 60 hebben Vilcher en Bergallo altijd grenzen doorbroken. Tussen kunst en politiek, kunst en publiek, kunst en leven ('Van het museum de straat op!'). Maar ook de grenzen tussen de diverse kunstdisciplines bleven bij hen niet overeind. Zelf van oorsprong beeldend kunst-

FOTO: LINETTE RAVEN

naars ontdekten de twee, na een periode van experimenteren met multimedia-kunst, de opera en het muziektheater. De perfecte vorm voor integratie van beelden, muziek, dans, drama en literatuur. Sinds Taller in '78 met haar eerste grote muziektheaterstuk 'Mama Grande' Nederland vertegenwoordigde op het Festival des Nations, heeft zij zich op deze kunstvorm toegelegd.

Als ze daarbij bestaande muziekwerken gebruikt - Taller heeft ook een eigen 'huiscomponiste': Ilse van de Kasteelen - kiest ze altijd hedendaagse componisten. Dat is niet alleen om gestalte te geven aan hedendaagse thema's. Vilche: "Muziek werkt als geen andere kunstvorm rechtstreeks op de emotie in. Dat geldt voor alle muziek, maar bij de hedendaagse muziek is dit effect nog sterker omdat de melodelijn vaak ontbreekt. De luisteraar heeft niets meer om zich aan vast te houden." De moderne muziek 'vraagt' volgens Vilche dan ook om beelden. Het theatrale effect van de combinatie is des te groter. "Kunst kan op die manier iets bij mensen raken. Kunst kan iets bewerkstelligen dat de huidige overkill aan informatie - je krijgt tegenwoordig informatie toegediend als hamburgers - niet kan: mensen aan het denken zetten."

Maar het gaat Taller bij 'Intolerance', net als bij haar andere projecten, niet om de pretentie van het Grote Gelijk. Vilche: "Wat wij willen is vanuit onze eigen intuïtie, denken en ervaringen een vraagteken oproepen. Wat gebeurt er? Waarom gebeuren dit soort dingen? Taller weet geen antwoorden, ze legt alleen de kiem voor het onbekende. Taller vraagt naar de toekomst."

In die vraag weergalmt bij de twee kunstenaars een nostalgisch verlangen naar de jaren '60, toen solidariteit, het vermogen om te delen en gemeenschappelijke idealen nog bestonden. Toen de burger nog niet in hopeloze apathie verzonk en verwaasd raakte temidden van een kakofonie van leeggebloede leuzen. "De mensen zijn aangetast door de uitholling van de taal", zegt Vilche. "Ze vatten niet meer wat een term als vrijheid of democratie eigenlijk betekent. Dat vertroebelt hun blik op de werkelijkheid."

Maar al voorspelt Taller op termijn de heropbloei van het marxisme, zij wil niet terug naar overleefde idealen. Bergallo: "Wat wij zoeken, is de gezamenlijke bewogenheid van de jaren '60, maar dan in nieuwe vormen. Een nieuwe schreeuw om liefde misschien!" Vilche: "Nee, helemaal niet! Wij willen iets totaal nieuws. Nieuwe invullingen zoeken, nieuwe zin scheppen!"

Armando Bergallo: Het individualisme heeft de maatschappij in een verlamme greep

Ondanks de open bedoelingen kan de boodschap in Tallers produkties, zo erkent Bergallo, soms wat hermetisch zijn. De toenemende intolerantie is in Nederland bijvoorbeeld bepaald geen eenduidig verschijnsel. Holland is uiteraard niet meer het paradijs dat Vilche en Bergallo bij hun eerste komst naar Amsterdam in '66 verraste. Ook hier heeft de recessie haar tol geëist en heeft het aanvankelijk onderhuidse racisme grove en gewelddadige vormen aangenomen. En er zijn nog meer schokkende voorbeelden van intolerantie, zoals de man die niet in zijn Noord-Hollandse geboortedorpje mocht worden begraven omdat de doodsoorzaak Aids was.

Maar nog steeds is dit land voor Bergallo, vergeleken bij de robuuste normen die hij van Zuid Amerikaanse culturen kent, raadselachtig verdraagzaam. "Eigenlijk

teit echter veranderen. "De Hollanders hebben iets van de Zuid Europese levenskunst opgepikt. Ze durven nu ook zomaar uit eten gaan zonder te denken dat 't zonde van 't geld is. Voor mooi, luxe en lekker hoeft je je nu niet meer altijd te verantwoorden."

Vilche en Bergallo zelf voelen zich nog steeds prima thuis in Amsterdam, de stad waar niemand vreemd opkijkt als op straat een jongen gekleed in een tangaslipje op rollerskates voorbijkomt. In het Taller-pand, dat zij met eigen handen van een casco hebben omgebouwd tot een artistieke woon- en werkenclave, blijven de activiteiten doorstromen. Er is een permanente expositie van hun schilder- en beeldhouwwerk. En vier keer per jaar organiseert het duo de zogenaamde Taller-labs: kleinschalige kunstperformances

FOTO: LEO VAN VELZEN

is Holland nog altijd een mysterie voor me. Hier kan zoveel, hier heerst relatief nog steeds zo'n pluriformiteit aan leefstijlen en zo'n ruimte voor experimenten. Waar die vandaan komt... ik weet het niet. Uit historische en sociologische factoren is ze in ieder geval niet te verklaren."

De afgelopen decennia zagen Vilche en Bergallo de tolerantie in sommige opzichten zelfs toenemen. De calvinistische geboden hebben iets van hun greep op het dagelijks leven verloren. Bergallo: "Toen wij hier kwamen, hoorde je in alles matig en spaarzaam te zijn, schamel gekleed te gaan. Modieuze kleren, een Alfa Romeo, dat werd niet geaccepteerd. Dan was je een patser in een pooierauto! Zoiets is ook een vorm van onverdraagzaamheid... castrerend vond ik 't!" De laatste jaren ziet hij deze 'provinciale' mentali-

Foto boven: Scene uit 'Litany of our time'

door kunstenaars van verschillend plumeau en diverse nationaliteiten.

Het muziektheater ligt ook niet stil. Er is alweer een opvolger voor Intolerance in aantocht: 'Greek', over een Londense Oedipus-punk die een uitweg uit de beklemming van zijn leven zoekt. Dezelfde thematiek, een nieuwe vorm. Maar het onderwerp zal nog wel even actueel blijven.

'Intolerance' is een coproductie met de Humanistische Omroepstichting, De Stadsschouwburg en het Noordhollands Philharmonisch Orkest onder leiding van Lucas Vis. Zondagmiddag 4 juni wordt 'Intolerance' in een televisiebewerking uitgezonden door het Humanistisch Verbond (Nederland 1, 14.14 - 15.26 uur).

**Desmond Morris' visie
op geluk, religie
en de zin van het leven**

De Britse zoöloog en auteur Desmond Morris werd in de jaren zestig wereldberoemd door zijn boek 'De naakte aap'.

Daarin beschreef hij hoe de mens nog steeds onderworpen is aan de basiswetten van oergedrag. Hij waarschuwde dat het verloochenen van die wetten rampzalige gevolgen kan hebben. Van het boek gingen tien miljoen exemplaren over de toonbank. In de vele boeken en documentaires die er sindsdien van hem verschenen, bleef Desmond Morris die boodschap herhalen. Zijn belangrijkste bevindingen zijn nu gebundeld in 'De aangeklede aap'. Observaties van het menselijk dier, dat veel oerdriften behendig heeft omgezet in symbolische handelingen. De BBC maakte er met Desmond Morris een televisie-serie van. Teleac kocht de serie voor Nederland en vertaalde het boek. In deze Humanist een speciaal interview met Desmond Morris over het verbluffende aanpassingsvermogen van de mens, de zin van het leven en de dreigende overbevolking.

De oerdriften in de mens zijn niet te verloochenen

door Alice Broeksma

FOTO: HH/LEO ERKEN

Desmond Morris zwaait de poort open van zijn werkadres in Oxford. De riant werkkruimte, een bibliotheek en een studio, is gevestigd in een voormalig Victoriaans koetshuis. Het gebouw staat in de achtertuin van zijn woonhuis. Hij woont en werkt er al ruim twintig jaar. "Het was helemaal de bedoeling niet om hier zo lang te blijven", zegt hij. "Maar Oxford heeft alles wat ik zocht. En verder ga ik zoveel mogelijk op reis. Naar de achterbuurten van Bombay. Het rijk van de gangsters in Los Angeles. De pokerwedstrijden in Las Vegas. Allemaal ongeloof-

lijk informatief. Dat is het mooie van het werk met televisie-ploegen: je hebt toegang tot situaties waar je anders zo snel niet zou komen. Een goed tegenwicht voor het schrijven. Ik heb de nieuwsgierigheid gehouden van een kind. Het gaat om het bevredigen van de nieuwsgierigheid. Ik ben nu 67, ik had al vijf jaar dood moeten zijn als je kijkt naar het gemiddelde van de sterfjaren van de mannen in mijn familie. Statistisch gezien zal ik dus nu niet veel langer meer leven. Jammer, want ik wil nog zoveel doen. Er staat weer een boek op stapel, en een

paar tv-series. Ik wacht op het telefoontje voor een grote klus in Amerika. Bij elkaar twee jaar werk. En ik hoop zo dat ik nog toekom aan een laatste woeste aanval in mijn tweede loopbaan, die van het schilderen. Er zit een complete serie in mijn hoofd”.

Als jongen had hij die twee liefdes al die hij altijd trouw is gebleven: het bestuderen van leven, en het schilderen van Dali-achtige taferelen. Desmond Morris stond ooit op het punt om toch maar geen zoöloog te worden, maar full-time schilder. Hij laat een paar boeken zien over zijn lijvige surrealistische oeuvre. Een ervan heet 'The Secret Surrealist'. Desmond Morris zegt: "Het hele idee achter dat schilderen is het kunnen maken van een andere wereld met eigen regels en wetten. Ik ben ermee begonnen toen ik als jongen besloot dat religie een grap moest zijn". In zijn bibliotheek hangt een kleurrijke prent van Joan Miro. Desmond Morris vertelt duidelijk trots dat hij in 1950 samen met Miro zijn eerste Londense expositie hield. De Spaanse schilder had hem aanvankelijk opgezocht om een schilderij te kopen dat was gemaakt door Congo, de aap die naar hartelust met penselen aan de slag ging toen Desmond Morris een studie deed naar de oorsprong van kunst. De Britse wetenschapper was conservator bij de Zoological Society of London. Het waren de jaren die leidden tot 'De naakte aap'.

De mens heeft een paar diepgewortelde souvenirs aan zijn oertijd overgehouden

Hij gaf zijn bestseller die provocerende titel om zo "een gevoel van verhoudingen te blijven bewaren". Dat de mens bijzonder is, was al genoeg verteld - het was tijd voor de andere kant van de medaille. Hij herhaalt het in 'De aangeklede aap': dat de mens, van nature een uiterst plooibaar en coöperatief wezen, hard bezig is zich tegen zichzelf te richten.

Desmond Morris: "Ik probeer nou al ruim een kwart eeuw te vertellen dat het een vals paradijs is te denken dat we op de een of andere manier boven de natuur staan. Dat we zouden worden beschermd door een godheid, dat we anders zouden zijn dan andere dieren, dat we nooit zouden kunnen uitsterven omdat we bijzonder zijn. Onze toekomst is niet gegarandeerd, net zo min als die van de olifant of de vlo. Het punt is dat ieder dier zijn eigen uitdagingen heeft om te overleven. Als je als panda geen bamboe meer hebt, dan heb je het gehad: *you're dead, you're finished*. Nou heeft de mens het grote voordeel, net als de bruine rat en de huis-mus, te horen tot de opportunistische soorten die in staat zijn te leven onder de

meest uiteenlopende omstandigheden. We hebben een ongelooflijk vermogen ons aan te passen. We eten alles, als het warm is kunnen we onze leefomgeving afkoelen - en als het koud is hebben we beschutting, verwarming en kleren. Van daar die titel: de aangeklede aap. We zijn enorm flexibel, dus in die zin zie ik het niet somber in wat ons voortbestaan betreft. Maar wél als we in dit tempo doorgaan met het bevolken van de wereld. Als daar geen verandering in komt, ziet het er werkelijk slecht voor ons uit”.

Toen Desmond Morris dat ook in 'De naakte aap' schreef, waren er drie miljard mensen op aarde. Het is nu bijna dertig jaar later en de wereldbevolking heeft zich verdubbeld. In het huidige tempo verdubbelt de bevolking zich in Europa iedere vijfhonderd jaar. Dat is bijzonder langzaam. Maar in Afrika verdubbelt de bevolking zich iedere twintig jaar. De bevolking van een land als Kenia verviervoudigt zich iedere generatie! In de Derde Wereldlanden gaan de grote tragedies gebeuren”.

Oorlogen zijn in dat opzicht niet het

De mens heeft
een stam nodig,
een eigen groep:
hij verdraagt
het niet om
alleen te leven

Bij de foto: punkmeiden trekken de aandacht. De mens heeft een stam nodig, een eigen groep.

grootste probleem. Absolute wereldvrede zit er niet in, er zullen altijd wel min of meer regionale conflicten blijven. En na een oorlog is er ook meestal een baby-boom zodat de bevolkingscurve zich weer herstelt. Het werkelijke gevaar schuilt volgens de zoöloog in overbevolking: "Landen met overbevolking hebben een hoger biologisch risico. Ook als je een religieus mens bent en in een god gelooft, moet je nog accepteren dat je een biologisch lichaam hebt, en dat lichaam lijdt onder stress. Iedereen accepteert nu dat overbevolking leidt tot stress, en dat stress het immuunsysteem aantast. Als dat gebeurt, ben je vatbaar voor iedere ziekte die de ronde doet.

Uiteindelijk leidt overbevolking door het wegvallen van de lichamelijke weerstand tot epidemieën. Die kunnen een groot deel van de bevolking wegvagen, op een veel grotere schaal dan kan gebeuren met wapens. *Biology will eventually control the numbers. It can wreck the planet in the process, that is the only trouble.* En dan moet je maar afwachten of dat zich ooit nog herstelt. Dat vragen milieu-deskundigen zich nu ook af. Het doek kan ten slotte ook vallen door de definitieve aantasting van het milieu. Als alle wouden zijn weggehaakt... daarin zijn we zeker al in Europa geslaagd en nou worden we boos, omdat ze in andere werelddelen doen wat we zelf hebben gedaan! Wanneer alle wouden uiteindelijk weg zijn en het klimaat daardoor zo verandert dat

we ons als mens dramatisch moeten aanpassen, dan mogen we nog zo flexibel zijn, maar of we dat overleven is echt de vraag".

Toch, zegt Desmond Morris, zijn zijn eigen pessimisme en optimisme nog net met elkaar in balans. Dat optimisme baseert hij op het vindingrijke, creatieve vermogen van de mens. Maar zijn pessimisme weegt zwaarder als hij weer eens de opkomst ziet van de een of andere religieuze fanatieke beweging, die dan weer doet alsof de volgelingen een bovennatuurlijke bescherming hebben als

ze de regels van de godsdienst maar volgen. "Kennnis is door de eeuwen heen een bedreiging geweest voor geloof. Gewone mensen moesten dom worden gehouden. Want het was natuurlijk bedotterij, het was een truc, en nog zie je dat religieuze facties er de voorkeur aangeven om mensen arm en onwetend te houden, want dan is het veel makkelijker ze binnen de kerk te krijgen. En makkelijker om ze onder de duim te houden door religieuze tirannen... religieuze leiders. Neem dat verzet tegen anti-conceptie van de kerk. Dat is duidelijk een slinkse methode om armoede van de massa in stand te houden, op een manier die leidt tot massa-geloof. Omdat dat alles is wat mensen dan hebben. Je zou denken dat dat zo niet meer werkt. Maar het is er nog, zo werkt het nog. Je hoeft maar te kijken waar armoede heerst om te zien dat mensen de fantasie nodig hebben van een prachtig leven in het hiernamaals. Want dat maakt dit leven dan draaglijk. Dat is een van de fantasieën, een van de dagdromen zo je wilt, die onze soort er op na is gaan houden".

De oorspronkelijke behoefte aan religie, of abstracter: de almacht van 'de staat' vindt de zoöloog overigens volkomen begrijpelijk. Het is wat hem betreft één van de plaatsvervangers van de oerdriften. Voordat onze voorvaders zich ontwikkelden tot coöperatieve jagers, moesten ze hebben geleefd in sociale groepen, zoals nu nog te zien is bij andere typen apen en mensapen. Zo'n groep wordt gedomineerd door een mannetje, de baas, de opperbaas. Ieder lid van de groep moet hem verzoenen of de gevolgen aanvaarden. Het hele leven van een groepslid draait om het dominerende dier. De stap in de evolutie naar het coöperatief jagen bracht volgens Desmond Morris in 'De naakte aap' een nieuw type organisatie:

die van de wederzijdse hulpverlening. Daardoor raakte de absolute leider een deel van zijn macht kwijt. De behoefte aan een almachtige bleef en die vacature werd opgevuld met een uitgevonden god.

Desmond Morris wijst er op dat religie bijzonder waardevol is gebleken als middel om de sociale samenhang te bevorderen. Hij voegt daar aan toe zelfs te betwijfelen of onze soort zo ver gekomen was zonder dat systeem. En dat de behoefte daaraan zo diep is geworteld, dat als een bepaalde religieuze vorm onaanvaardbaar wordt het in een nieuwe vorm weer opduikt. "Een geloof in kennis en wetenschappelijk begrip, het creëren en waarderen van esthetische verschijnselen in al hun vormen, het verbreden en verdiepen van onze ervaringen in het dagelijks leven, is hard op weg de religie van deze tijd te worden. Ervaring en begrip zijn onze tamelijk abstracte godenfiguren, en onwetendheid en stompzinnigheid zal hen boos maken", schreef hij in 1967. "Onze scholen en universiteiten zijn onze religieuze oefencentra, onze bibliotheken, musea, kunstgalerijen, theaters, concertgebouwen en sportarena's zijn de plaatsen voor onze gemeenschappelijke eredienst geworden".

Het vervangen van het een door het ander. Substituut en compensatie. Het zijn begrippen die Desmond Morris uitgebreid in zijn gedachtengang hanteert. Hij gaat ervan uit dat de mens een paar diepgewortelde souvenirs aan zijn oertijd heeft overgehouden: de behoefte aan veiligheid en een schuilplaats, territoriumdrift, de drang tot voortplanting, jacht en

FOTO: HH/HANNES WALRAFEN

De naakte aap

Er bestaan op het ogenblik 193 soorten apen. 192 zijn bedekt met haar. De uitzondering is de naakte mensaap die zichzelf Homo Sapiens noemt. Deze ongewone en zeer succesvolle soort besteedt een heleboel tijd aan de bestudering van zijn hogere motieven en evenveel tijd aan het negeren van zijn fundamentele motieven. Zijn oude aandriften hebben hem miljoenen jaren vergezeld, zijn nieuwe hoogstens een paar duizend jaar. Er is geen hoop dat hij zich met een nonchalant schouderophalen kan afmaken van de opeengehoopte genetische erfenis van zijn hele evolutionaire verleden. Hij zou een veel minder gekweld en veel vollediger dier zijn als hij alleen maar dit feit onder ogen kan zien.

Desmond Morris - 'De naakte aap'

het lopen van risico's, de drang tot vernieuwing en spel. En een mens heeft een stam nodig, een eigen groep: hij verdraagt het niet om alleen te leven. Al onze handelingen die daar niet direct herkenbaar op lijken, zijn in verkapte gedragsvorm terug te vinden. Desmond Morris geeft in 'De aangeklede aap' talloze meer en minder voor de hand liggende voorbeelden. De dagelijkse gang naar het werk staat voor de jacht, een foto van een echtgenote op het bureau op kantoor voor afbakening van territorium, de televisie is een vervanger van het echte leven en de kennissen en familie in ieder willekeurig adresboekje vormen samen een persoonlijke stam.

Desmond Morris: "Dat is waarschijnlijk het belangrijkste element in onze hele evolutie: dat we in staat zijn het een door het ander te vervangen. Dat is begonnen met het ontwikkelen van taalgebruik. Een woord staat voor iets. Als ik tafel zeg, kun je je dit ding dat voor ons staat voor de geest halen. Je kunt niets op dat woord zetten, je kunt het niet praktisch gebruiken, maar als ik tafel zeg zie jij een tafel voor je. Geen ander dier heeft dat uitzonderlijke vermogen om een symbolentaal te hanteren. Die taal heeft een denkstijl tot stand gebracht die het gebruik van symboliek bevordert.

Daardoor kunnen we tevreden zijn met

Bij de foto: demonstratie tegen de Roemeense dictator Ceaucescu, kerst 1989. Uiteindelijk pikken mensen het niet als alles wat belangrijk voor hen is, kapot wordt gemaakt.

Het belangrijkste element in onze evolutie is dat we in staat zijn om het een door het ander te vervangen

het symbool of de symbolische handeling. Om maar een voorbeeld te geven: als er emoties en passie aan je leven ontbreken, dan kun je naar films kijken waarin dat wel voorkomt, en die emoties doorleven. Dus kan diegene die een saai leven heeft, dat zo saai is dat hij zichzelf of een ander iets zou kunnen aandoen, aan die verveling ontsnappen door symbolische opwindende. Kijk maar naar voetbal. Ik bedoel: wat maakt het voor verschil over welke lijn die bal gaat?! Toeschouwers krijgen er niet meer voedsel door, of onderdak, en toch exploderen tachtigduizend mensen in vreugde als die bal dat doel ingaat. De toeschouwer is die man die dat doelpunt maakt, en het doelpunt doodt de prooi. Het is een oud jachtritueel. Zo zijn er duizend voorbeelden te bedenken. Skiën, bergbeklimmen: wat heeft het allemaal letterlijk voor zin?! Feit is dat we uitdaging nodig hebben omdat dat onderdeel is van onze evolutie: risico's nemen, het overwinnen van moeilijkheden.

Het blijft natuurlijk een symbool. En mensen weten dat ook, maar ze zijn er heel goed in dat besef uit te schakelen.

"Ik ben ervan overtuigd dat precies dit

vermogen ons tot dusverre heeft behoeft voor de psychologische gevolgen van overbevolking, waar dieren in gevangenschap wel aan lijden. Als er teveel ratten bij elkaar zitten, die verder genoeg eten en drinken hebben, dan beginnen die zichzelf te verminken en hun jongen op te vreten. En wij kunnen er mentaal dus wel tegen! Ja: er zijn ook veel geestesziekten, depressies, angsten, zelfmoorden, gewelddaden, neurotische gedragingen, psychotische misdaden enzovoorts. Maar het blijft een feit dat zelfs al pak je tien miljoen mensen boven op elkaar in een beperkte ruimte die je de mega-city noemt, zoals Bombay, New York of Cairo, dat zelfs dan 99,99% van de bewoners niet instort. Dat is een ongelooflijke blijk van ons aanpassingsvermogen. Wat ik werkelijk verbluffend vind is niet dat er zelfmoorden zijn en al die andere gruwelen in de stad en dat de politie het druk heeft, dat verbaast me helemaal niets. Maar wel dat de grote meerderheid redelijk opgewekt en georganiseerd functioneert. Dat is absoluut verbijsterend! Als je beseft hoeveel van die 6 miljard mensen op aarde iedere morgen

opstaan en niét iemand vermoorden of helemaal gek worden. *That is extraordinary! Quite extraordinary!*"

"Het geheim is dus dat we er allemaal dat systeem op na houden van dagdromen, symboliek, van een denkbeeldige wereld. Dat doet zelfs de man in de cel, die verder geen enkele vrijheid meer heeft om in zijn oerbehoeften te voorzien. Maar zijn innerlijke beelden heeft hij nog. Als hij dat niet had, zou hij wegwijnen zoals een dier in een dieren tuin. Maar in een gevangenis is altijd nog een bibliotheek. Kijk dan naar Tyson, die boxer die in de cel terecht kwam. Die begon als een bezetene te lezen, hij las van alles. Want hij was natuurlijk zijn echte wereld kwijt, met echt vechten, echt drinken, echte sex, al die heel primaire dingen die hij fijn vond. Dus dook hij in een denkbeeldige wereld van boeken en ideeën en begonnen zijn hersens te werken: zeer interessant... Maar wat dat voor uitwerking heeft op zijn vechtervermogen weet ik niet".

Aan de oer-programmering valt volgens Desmond Morris niet te ontkomen. Wie onderdelen van zijn basisbehoeften negeert, zal zich ongelukkig voelen. Geluk heeft wat hem betreft alles te maken met het luisteren naar die basisbehoeften. Een mens wil een schuilplaats en zekerheid, maar zoekt ook vernieuwing en blijft tot op hoge leeftijd geïnteresseerd in spel. Desmond Morris: "Dus als je het hebt over de zin van het leven, dan is dat het

FOTO: CHRIS PENNARTS

Bij de foto: is graffiti vandalisme? De menselijke geest tolereert die grijsheid niet, de menselijke geest is speels.

zoeken naar de balans tussen die behoefte aan zekerheid en de drang tot vernieuwing. Dat betekent dat het niet mogelijk is om de zaak ooit echt perfect voor elkaar te krijgen, want zodra je denkt dat je er bent, raak je verveld. Als de dingen niet veranderen, wil je ze veranderen omdat we dat gevoel van stagnatie niet kunnen verdragen. En dat is dus het spanningsveld wat het leven zo opwindend maakt. Het gaat om het zoeken naar die balans, en als je te ver doorslaat naar één

van die twee uitersten, dan beginnen de problemen. Want je stagneert, of er is chaos".

Volgens de zoöloog is het menselijk dier samen met de aap uniek in zijn nieuwsgierigheid: "De behoefte aan vernieuwing is in de meeste andere diersoorten minimaal. Ik heb het woord 'neophilia' uitgevonden: de liefde voor het nieuwe. En liefde is dan nog het verkeerde woord: we zijn gefascineerd door het nieuwe, we vluchten er niet van weg. We omarmen het niet gelijk omdat het nieuw is, maar we zijn wel benieuwd naar wat het is". Het gaat hem nadrukkelijk om die erken-

ning van de basisbehoeften. In 'De aangeklede aap' bekijkt hij uitgebreid de mechanismen van de 'stam' van een mens. Hij schrijft: "De vrome platitudes van priesters en politici suggereren dat we evenveel van iedereen moeten houden, dat we iedere vreemde moeten behandelen als onze broeder. Biologisch zijn we daar simpelweg niet op gemaakt. Biologisch gezien zijn we een stamsoort en we zullen dus altijd de voorkeur geven aan de leden van onze eigen stam. Dit mag een onaangename waarheid zijn, maar het is beter er eerlijk over te zijn om de gevolgen beter te kunnen hanteren. Als we doen alsof de stammenneiging niet bestaat, zal het terugkomen en ons achtervolgen in zijn ergste soort. Als we het accepteren, kunnen we proberen het te temmen". Onder 'temmen' verstaat Desmond Morris het ontwikkelen van omgangsvormen om wrijving in de omgang met vreemden zoveel mogelijk te beperken.

Hij zegt in die lijn over het immigrantenvraagstuk: "Ik ben bang dat er altijd sprake zal zijn van een zekere spanning. Om te doen alsof dat niet zo is, is niet alleen een dwaasheid, het is gevaarlijk. We hebben maar te accepteren dat het gewoon zo is dat we de voorkeur geven aan onze eigen kinderen boven kinderen van anderen, aan onze eigen familie, aan onze stam boven vreemden. En we zouden werkelijk een heel bizar soort zijn als we dat niet zouden doen, alleen al door onze genetische drang. Maar hoe stel je je dan op ten opzichte van vreemden, van vreemdelingen? Als we dan niet evenveel van hen houden, wat moeten we dan doen? Dan zeg ik: *well*, er is een wereld van verschil tussen niet evenveel van hen houden en ze de hersens inslaan! Of hun huizen in brand te steken of weet ik wat. Het probleem begint natuurlijk als er overbevolking is. Als je dan plotseling met een andere groep te maken krijgt, een groep die zichtbaar anders is en die anders doet dan de hoofdgroep, dan zijn de nieuwelingen altijd in het nadeel en dat zal altijd een feit blijven. Die nieuwe groep heeft dat op zijn beurt als gegeven te accepteren. Politici kunnen, zonder dat ze dat willen, door inmenging voor meer problemen zorgen. Want kunstmatige, gedwongen integratie kan tot grotere haat leiden dan als er ruimte wordt gelaten voor natuurlijk verloop. Het enige wat je kunt doen is je bewust zijn van dat mechanisme en te proberen de zaak onder controle te houden en de schade te beperken".

Op de vraag wie in dat proces dan de beslissingen moet nemen - mensen zoals hij? - zegt hij: "Dat is me vragen om alles in de wereld op te lossen. Ik ben een waarnemer van wat er gebeurt. Ik kan vertellen wat er gebeurt, maar als ik zou kunnen zeggen hoe je de boel onder controle moet houden dan zou ik een politi-

Bij de foto:
voetbalsupporters
vieren overwinning.
Ontsnappen aan
verveling door
symbolische
opwinding.

cus zijn, en dat ben ik niet, ik ben een zoöloog. Mijn manier om de weg te wijzen is door mensen te laten zien hoe het menselijk wezen werkelijk is. Ik wil dat ze hun eigen conclusies trekken. Ik geloof niet dat het de rol is van de wetenschapsman om anderen zijn conclusies op te leggen.

Het is aan de politicus. Als die bepaalde basisvoorwaarden negeert die een mens nodig heeft, krijg je problemen. Daarom hadden de communisten het ook bij het verkeerde eind, ze gaven geen ruimte voor persoonlijk eigendom. Mensen hebben behoefte aan hun eigen onderkomen, ook als is dat nog zo klein. Over Amerika kun je zeggen wat je wil, maar het streven naar vrijheid en geluk is ingebouwd in het Amerikaanse systeem. En er is ruimte voor speelsheid en vernieuwing."

"Soms werkt het systeem en soms niet. De laatste politicus die het echt helemaal verkeerd deed was Ceaucescu in Roemenië. *He got absolutely everything wrong*. Het was een klassiek voorbeeld,

het was heerlijk om het te zien gebeuren. Die stomme man deed alles zo verkeerd dat hij ondanks zijn ongelooflijk onderdrukkende tirannie toch naar de andere wereld werd geholpen. Hij maakte namelijk precies dat kapot wat belangrijk is voor mensen - al die dingen die ik al noemde. En uiteindelijk nemen mensen dat niet. Maar, *my God!*, je moet dan wel ver gaan hoor, want mensen zijn zo coöperatief, zo flexibel, ze kunnen zo ver worden meegevoerd langs de domme paden van stomme politici, maar er komt een moment dat ze zeggen: *No! That's it!* Nu is het genoeg, nu wil ik niet meer verder".

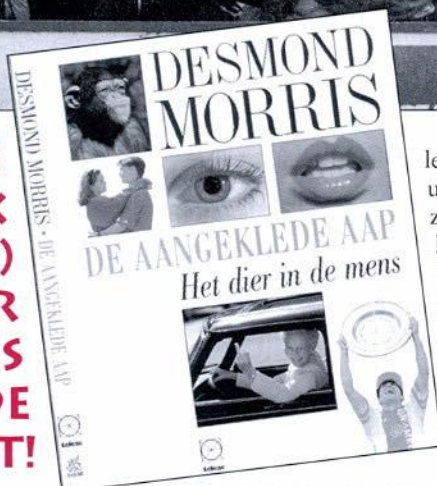
"Jammer genoeg zitten de meeste politici er niet zo duidelijk naast, meestal hebben ze het maar voor de helft bij het verkeerde eind. En omdat de mensen zo volgzzaam zijn, worden de half-fouten dan ook doorgevoerd. Je moet werkelijk heel slecht zijn, willen de mensen zich van je ontdoen. Toch hebben politici minder macht dan ze denken, want mensen zul-

FOTO: HH/MICHAEL KOOREN

Het geheim is dat we er allemaal een systeem op nahouden van dagdromen, symboliek, van een denkbeeldige wereld

**GRATIS
BOEK
(F 49,50)
VOOR
10 LEZERS
VAN DE
HUMANIST!**

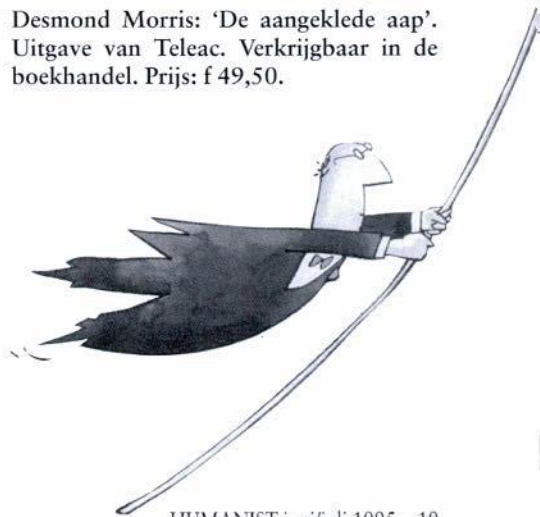
Stuur ons een kaartje met uw naam en adres en u maakt kans op één van de tien boeken 'De aangeklede aap' van Desmond Morris. Kaartje sturen aan: redactie Humanist, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Sluitingsdatum: 15 augustus.

len toch altijd weer uitkomen op wat ze in essentie nodig hebben. En als politici geen ruimte laten voor die behoeften, dan zorgen mensen wel zelf dat ze het uiteindelijk krijgen. Ik heb in de televisie-serie het

voorbeeld gebruikt van graffiti. Men zegt dat dat vandalisme is. Maar ik zeg: waarom denk je dat dat gebeurt?!" Hij verheft zijn stem en stikt weer van het lachen: "Waarom denk je dan dat die jonge mannen al die moeite nemen, *climbing those bloody walls*, in het midden van de nacht boven op zo'n muur en dan nog gearresteerd kunnen worden ook om een paar patronen te kunnen verven?! Ik bedoel: ze krijgen er geen water of brood door, geen vlees en geen wijn, dus waarom dóen ze het dan?! Hoe bedoel je nou vandalen?! Ze versieren de wereld waar-

in ze leven! Een wereld die zo grijs is, zo naargeestig als politici hebben toegelaten dat de steden mochten worden. De menselijke geest tolereert die graad van grijsheid niet, de menselijke geest is speels. Ik zie die graffiti dan ook als een herrijzing van creativiteit. Want de mens zal altijd creatief zijn. ●

Desmond Morris: 'De aangeklede aap'. Uitgave van Teleac. Verkrijgbaar in de boekhandel. Prijs: f 49,50.

Waarom jong en de steeds vaker hand in hand gaan

De ouders van Elisabeth Wurtzel waren al uit elkaar voordat zij kon lezen of schrijven. Die scheiding is volgens haar één van de belangrijkste redenen dat zij, hoewel jong en veelbelovend, vooral depressief en moedeloos werd. En ze spreekt niet alleen voor zichzelf. In haar boek 'Het land van Prozac' laat ze zien dat er in de Verenigde Staten veel mensen van haar leeftijd rondlopen die het al niet meer zien zitten.

Op 8 december 1992 stond er in de wetenschappelijke bijlage van de New York Times een artikel onder de kop 'Een steeds hogere tol voor moderniteit: depressie'. Kern van het verhaal is dat mensen die na 1955 zijn geboren, driemaal zoveel kans hebben om aan depressie te lijden als de generatie van hun grootouders. In feite heeft slechts 1% van de voor 1905 geboren Amerikanen voor het 65-ste levensjaar een depressieve periode doorgemaakt, terwijl van degenen die na 1955 zijn geboren 6% rond het 24-ste levensjaar al depressief was. Kennelijk gaat het om een mondiale trend, want de onderzoeken in Italië, Duitsland, Taiwan, Libanon, Canada, Frankrijk, Nieuw-Zeeland, Porto Rico en elders komen met vergelijkbare getallen. Hoewel vrouwen twee- à driemaal zoveel kans op depressie schijnen te hebben als mannen, concludeert het artikel dat 'de kloof tussen mannen en vrouwen wat depressie-cijfers

betreft smaller wordt onder de jongere generaties, doordat het risico voor jonge mannen het peil van dat voor jonge vrouwen begint te naderen'.

Dit alles staat te lezen in het onlangs verschenen boek 'Het land Prozac, jong en depressief' van Elisabeth Wurtzel, een jonge Amerikaanse die zelf vanaf haar twaalfde jaar het slachtoffer is van een ernstige depressie. Terecht noemt zij als één van de opvallendste aspecten van deze depressie-uitbarsting het feit dat er zoveel jonge mensen door worden getroffen. Mensen die gezien hun leeftijd juist zoveel hoop en verwachtingen voor de toekomst mogen hebben.

Zelf werd Elisabeth Wurtzel - het enige kind van gescheiden ouders - toen ze 10 jaar was door iedereen 'een veelbelovend meisje' genoemd. Behalve dat ze opvallend intelligent was, had ze talent voor schilderen en schreef ze knappe, intrige-

door Trudy Kunz

ressief

FOTO: HH/KLAAS KOPPE

rende verhalen. Maar nog geen twee jaar later begon ze zichzelf tot ieders ontzetting met een scheermesje verwondingen toe te brengen. Daarmee zet zij de toon van haar latere verdere ontwikkeling: als ze eenmaal vergelijkende literatuurwetenschap studeert aan de fameuze Harvard Universiteit, krijgt ze de ene *break-down* na de andere, doet ze enkele zelfmoordpogingen en wordt ze diverse malen opgenomen. Zo wordt ze geleidelijk aan één van de vele jongeren die, op de drempel van volwassenheid, ten prooi vallen aan een mengeling van apathie, uitzichtloosheid en machteloosheid. Maar inmiddels is ze 26 en heeft ze een eerste bestseller op haar naam staan. Dankzij het slikken van antidepressiva lijkt ze uit het diepste dal van haar jarenlange depressies te zijn gekropen. Omdat ze heel goed beseft dat haar ziekte niet op zichzelf staat, maar nauw verweven is met de uitwassen van de moderne maatschappij, besloot zij haar ervaringen met depressie in boekvorm aan de wereld mee te delen. Daarmee werd 'Het land Prozac, jong en depressief, niet alleen een schokkend persoonlijk verslag van haar malaise, maar kan het ook worden gelezen als een reis door de cultuur van depressie, een reis door de wereld waarin wij leven - de wereld die juist zoveel jonge mensen levensmoe maakt.

Elisabeth Wurtzel wijt het toenemende aantal depressies bij jonge mensen in de eerste plaats aan de willekeur die wet is in de wereld waarin wij leven. Er heerst een gebrek aan orde en overzicht - iets dat zeer ondermijnend en destabiliserend werkt. 'De verzamelnaam 'depressie', schrijft ze, is zich misschien ook wel terecht gaan lenen voor gevoelens als behoeftigheid, nervositeit, achterdocht ten aanzien van intimiteit en al die andere, volstrekt natuurlijke reacties op een wereld die onrustbarend verstoken lijkt van de basiszekerheden waarop onze ouders hadden gerekend: een huwelijk voor het leven, een baan waar je staat op kon maken, seks die niet dodelijk was.' Ze stelt dat het zo langzamerhand een cliché

is verband te leggen met de economische en maatschappelijke onzekerheid die kenmerkend zou zijn voor een grote groep mensen die bekend staat onder de naam Generation X - de generatie-zonder-toekomst. Dat neemt niet weg dat er in die leeftijdsgroep heel wat treurnis omgaat. Zij noemt het een kwestie van 'pech hebben' dat haar generatiegenoten geboren zijn op een cruciaal moment in de tijd, toen een fiks aantal gevestigde normen en waarden op de helling gingen. 'Wanneer ik probeer te begrijpen,' aldus Wurtzel, 'waar ik een verkeerde afslag heb genomen, hoe stompzinig ik op de tweesprong van het leven de verkeerde weg af ben gaan dwalen, kan ik me niet losmaken van het gevoel dat ik precies midden in de 'Summer of Love' ben geboren (31 juli 1967), in die maalstroom van maatschappelijke omwentelingen, van scheiden-zonder-schuldvraag tot feminisme tot vrije liefde tot Vietnam (en de uiteindelijke vervanging daarvan door punk-rock en Reaganomics), er allemaal zeker iets mee te maken heeft gehad. Ik denk niet graag dat je de persoonlijke ontwikkeling van een mens, kunt afdoen met simpele verklaringen als 'het lag aan de tijd', maar de tegencultuur van de jaren zestig heeft nu eenmaal - samen met haar alter ego, de hebzucht van de jaren tachtig - onmiskenbaar haar stempel op me gedrukt. (-) Tegen de tijd dat de radicale jaren 60 bij hen insloegen, waren wij, de kindertjes, al geboren en merkten onze ouders opeens dat ze beknelde zaten

(Ingezonden mededeling)

Toenemende aantal depressies bij jonge mensen vooral te wijten aan gebrek aan orde en overzicht

tussen de diepgewortelde overtuiging dat kinderen in een traditioneel gezin grootgebracht hoorden te worden en het nieuwe gevoel dat alles kon, dat de alternatieve leefwijze onder handbereik lag. Daar zaten ze, in een huwelijk dat ze eens voor hun plicht hadden aangezien, en met kinderen die ze haast bij toeval hadden gekregen, in een wereld die opeens zei: Weg met de plicht! Weg met het toeval! Laat alles schieten! Omdat ze net iets te oud waren om volop te profiteren van de culturele revolutie van de jaren 60, werden onze ouders opgescheept met de bijwerkingen. De vrijheid trof hen eerder zijdelings - en smadelijk - dan frontaal. In plaats van wat langer te wachten met trouwen, scheidden onze ouders; in plaats van feminist te worden, bleven onze moeders achter als afgedankte huisvrouw. Hun onvrede werd afgereageerd op hun kinderen. Kinderen hebben met iemand die je bent gaan verachten zal wel net zoiets zijn als bij een akelig auto-ongeluk betrokken raken en vervolgens de rest van je leven bezoekjes moeten afleggen bij de invaliden uit het andere voorhuis: je krijgt nooit de kans je vergissing

te vergeten."

Met name het aantal scheidingen, dat vanaf de jaren '70 explosief begon te stijgen, stelt Elisabeth Wurtzel verantwoordelijk voor de malaise waaraan veel kinderen uit die gebroken gezinnen ten prooi zijn gevallen. Zelf is zij een duidelijk voorbeeld van zo'n kind dat de scheidingsperikelen van haar ouders niet goed verwerkte en klem kwam te zitten in een fnuikend loyaliteitsconflict, dat medebepalend was voor het ontwikkelen van een depressie. 'Tegen de tijd dat ik het tot de achtste klas had gebracht,' schrijft ze, 'konden mijn ouders elkaar wel vermoorden. Voor het eerst sinds hun scheiding moesten ze vrij regelmatig met elkaar praten over wat ze met me aan moesten. Daar had je twee mensen die al tien jaar nauwelijks een woord hadden gewisseld en elkaar alleen maar tegenkwamen in de vestibule wanneer ze mij aan elkaar doorgaven, en nu stonden ze ineens voortdurend met elkaar in contact, wat voornamelijk neerkwam op 's avonds laat schreeuwen en bekvechten over de telefoon.'

De psychische oorlog die tussen haar ouders ontbrandt en die zij boven haar hoofd uitvechten, brengt Elisabeth tot de overtuiging dat een scheiding waarbij kinderen zijn betrokken, nauwelijks iets positiefs kan opleveren: 'Ik weet dat er vandaag de dag een kleine industrie bestaat, van relatietherapeuten en therapeutische scheidingsbegeleiders die zich erop toeleggen om het proces van de ouderlijke scheiding te verlichten omwille van de kinderen, en ik weet dat al die mensen alleen maar proberen te helpen, de dingen alleen maar proberen zo te regelen dat we, als we nou toch vastzitten in Alaska, tenminste een lekker warme jas hebben om aan te trekken. Maar kan die situatie eigenlijk wel ooit echt goed komen? Iedere scheiding, al is het na een kortstondige verhouding, draagt de kiem van alle mogelijke psychische ontsporingen in zich.'

Al lezende in deze boeiende roman - die in de eerste plaats een tijdsdocument is van de orde van 'This Side of Paradise' van Scott Fitzgerald en 'The Catcher in the Rye' van J.D. Salinger - moet men, of men wil of niet, wel tot de slotsom komen dat depressiviteit slechts gedeeltelijk genetisch wordt bepaald en dat het toeslaan van een depressie voornamelijk wordt veroorzaakt door omstandigheden. In 'de wereld volgens Wurtzel' zijn die onder meer: het verlies aan spirituele waarden en het hoge percentage schei-

Deeltijd Opleiding

Psycho-Sociaal Werkende

Op 2 september 1995 begint een nieuw studiejaar; inmiddels het **22ste**, waarvoor de inschrijving is opengesteld.

De opleiding is bedoeld voor diegenen die de **hulpverlening** op psycho-sociaal vlak op een **professioneel** niveau willen brengen en voor diegenen die op een effectieve en humane wijze anderen hulp willen verlenen.

In de komende decennia zal de vraag naar deskundigen op psycho-sociaal vlak fors toenemen; hetgeen goede perspectieven biedt om met dit beroep een plaats op de arbeidsmarkt te veroveren.

Deze opleiding kenmerkt zich door een combinatie van **klassieke** en **holistische** benaderingen aan psycho-sociaal werk en een **praktijk-gerichte** aanpak.

De ondersteunende theorie wordt in de vorm van colleges en/of workshops eens in de 14 dagen op zaterdag in Utrecht aangeboden (18 x per jaar).

De praktijk wordt aangeboden in de vorm van trainingsweekenden (6x per jaar) of eventueel op 18 trainingsavonden en twee weekenden, waarbij flexibel op actuele ontwikkelingen wordt ingespeeld.

Deze 3-1/2 jarige deeltijd opleiding is op HBO-niveau en wordt verzorgd door ervaren en gerenommeerde docenten en trainers. In beginsel is een vooropleiding op HAVO of vergelijkbaar (MBO) niveau vereist. Hiervan kan worden afgeweken indien de persoonlijke ontwikkeling op een vergelijkbaar niveau is gekomen. Ook bestaat er een mogelijkheid om vrijstellingen te verlenen en in hogere jaren in te stromen.

Om U meer inzicht te geven betreffende de studie en de identiteit van de opleiding kunt U een brochure en een kennismakingsgesprek aanvragen.

Stichting Psycho-Sociale Opleidingen

Wijnesteijnlaan 4, 3525 AL Utrecht, telefoon 030-803819

dingen. Daar valt op zijn minst iets voor te zeggen, al ligt het gevaar van doemdenken levensgroot op de loer.

Dat de schrijfster uiteindelijk wordt 'gered' - dat wil zeggen: dat zij een vorm van overleven vindt waarin zij én haar doodsdrift de baas wordt, én haar produktiviteit herwint - dankt zij vooral aan het slikken van het veelbesproken antidepressivum Prozac. Toch is het niet voor niets dat zij aan dat zogenaamde wondermiddel slechts enkele (laatste) bladzijden van haar 392 pagina's tellende boek wijdt. Zij betreurt namelijk dat het middel in Amerika en elders tot een mediahype is geworden, waardoor bij een breed publiek de onterechte indruk is gewekt dat het hier gaat om een soort 'gelukspil', die de gemakzuchtige welvaarts-

mens over zijn incidentele dipjes heen kan helpen. In feite gaat het echter om een vernuftig chemisch produkt dat - onder andere omdat het niet verslavend is en een minimum aan bijwerkingen veroorzaakt - levensreddend kan zijn voor zwaar depressieve mensen die alles al hebben geprobeerd maar bij geen enkele therapie echt baat vonden. 'Prozac is goed,' stelt Elisabeth Wurtzel dan ook vast. 'Het is een medicijn dat miljoenen mensen het leven heeft gered en dat bij mijzelf ook goed heeft gewerkt. Maar ik ben mij ervan bewust dat het voorschrijven van het middel allerlei ethische kwesties oproept, die pas over langere tijd kunnen worden beoordeeld.' Ze veronderstelt waarschijnlijk terecht dat er nog een lange weg is te gaan tussen 'het den-

ken dat alles 'klote' is en het drastisch tegen je slaap zetten van een pistool'. (Voor dit laatste koos bijvoorbeeld de bij jongeren uiterst populaire zanger Kurt Cobain van de popgroep 'Nirwana'). Het is niet te hopen dat ze gelijk krijgt als ze, aan het eind van haar boek, de veronderstelling uit dat 'depressie' later door geschiedschrijvers zal worden onderkend als het kenmerk van haar generatie en dat de jeugd van nu, inplaats van de toekomst te hebben, een volk van pillenslikkers zal worden.

Nee, vrolijk is deze vlot geschreven Amerikaanse bestseller niet te noemen. Maar verhelderend is hij wel, door het aangrijpende beeld dat erin geschetst wordt van de uitzichtloze gedachtenwereld waarin

**Elisabeth Wurtzel:
De tegencultuur van
de jaren '60 heeft
samen met de
hebzucht van de jaren
'80 een stempel op me
gedrukt**

een toenemend aantal Westerse jongeren blijkbaar verstrikt raakt. Het boek is bovendien belangwekkend doordat het een bijdrage levert aan de actuele discussie over depressie-bestrijding, en de centrale vraag daarin of, en in hoeverre, de toepassing van chemische middelen daarbij wenselijk of zelfs noodzakelijk is.

Elisabeth Wurtzel: Het land Prozac, jong en depressief. Uitgeverij Meulenhoff. Prijs f 45,-.

FOTO: KLAAS KOPPE

Voor zichzelf of voor de ander,
waarvoor leeft de mens?

Waarvoor leeft een mens?
Om zichzelf te realiseren, om
al z'n verlangens en behoeften
te bevredigen en alle talenten
voor zichzelf uit te buiten? Of
leeft een mens vooral voor
een ander? Voor de
medemens die z'n hulp nodig
heeft, voor de wereld die
beter moet? Misschien wisselt
het antwoord op deze vragen
met de situatie waarin
iemand zich bevindt.
In deze serie (het vervolg van
de serie die vorig jaar in de
Humanist stond) komen weer
mensen aan het woord die
vertellen hoe zij hun eigen
invulling geven aan hun plek
in de wereld. De een cijfert
zichzelf jarenlang weg in de
strijd voor een betere wereld,
de ander zegt tabé tegen
iedereen en zeilt de wereld
over. Iemand is pleegouder
van een hele schare kinderen;
een ander die zich vroeger
onderscheidde als strijdlustig
links, is vooral rijk en
behoudend geworden.

Allemaal mensen die keuzes
maken hoe zij in het leven
willen staan. Mensen die
zichzelf centraal stellen.
Mensen die zich richten op
hun medemens. En mensen
die het lukt om zowel voor
zichzelf als voor de ander te
leven.

Paul Waarts: Als danser wil ik zo goed mogelijk dansen, niet de wereld verbeteren

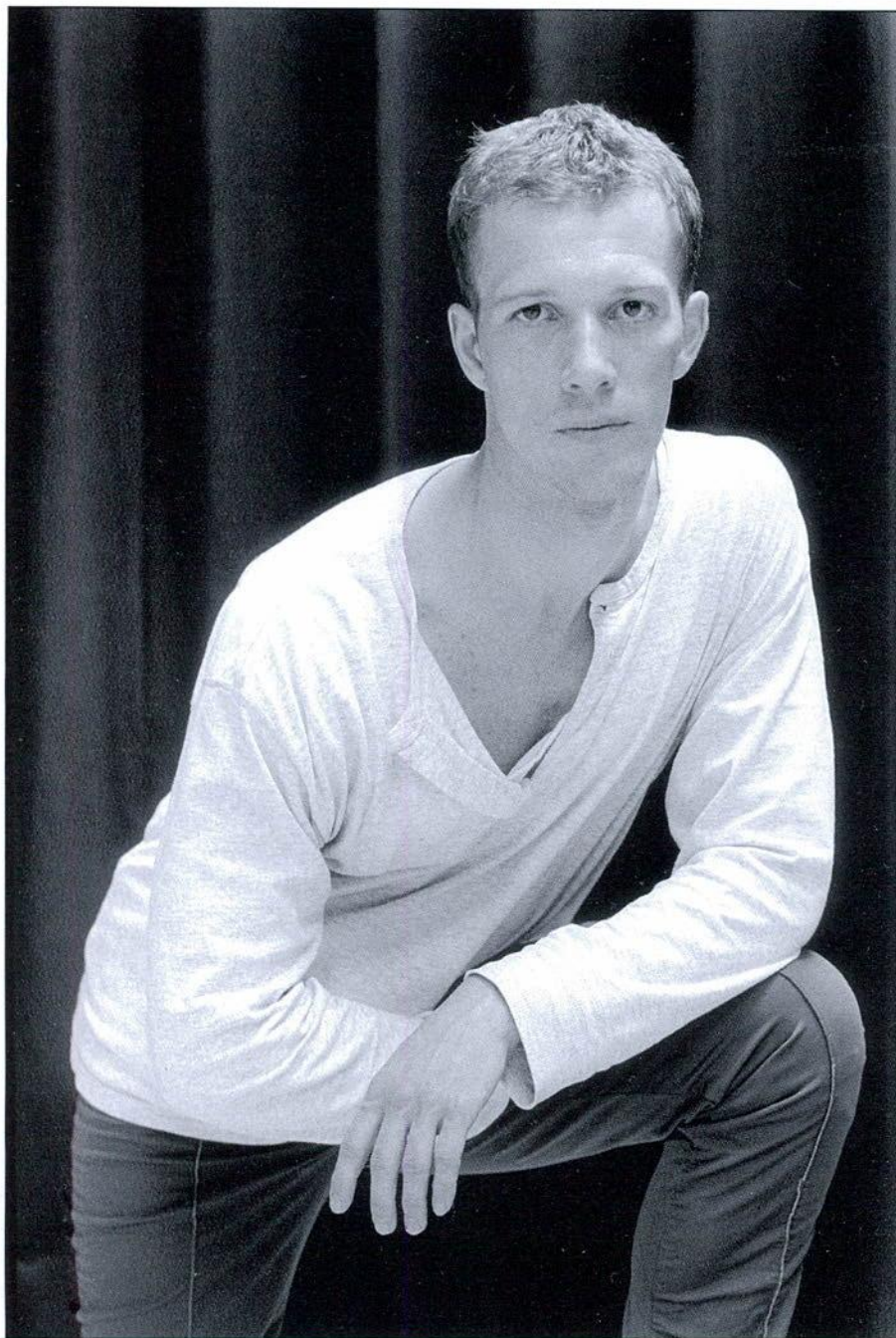
Puur toeval, noemt Paul Waarts het dat hij danser is geworden. Het was geen lang gekoesterde droom - hij wilde eigenlijk dierenarts worden - en ook van huis uit lag een beroep in de wereld der kunsten niet direct voor de hand. Toch belandde hij op z'n zeventiende in een balletzaal, deed auditie voor de dansacademie en werd danser bij het gezelschap van Krisztina de Châtel. Dansen werd z'n passie. Een passie die zijn leven zeker heeft verrijkt. Maar heeft dans ook waarde voor andere mensen? Is dat van belang voor hem of danst hij alleen voor zichzelf?

Een vriend ging op balletles. Uit ballorigheid zei Paul Waarts: ik ga mee. Diezelfde vriend meldde zich aan voor de dansacademie. Weer zei Paul: ik ga mee. Zo rolde hij de danswereld in. Geen doorwrochte keuze. Het duurde ook lang voordat hij het dansen echt als een vak ging zien. De eerste tijd op de academie hield hij zichzelf steeds voor dat hij het nog een jaartje zou doen en dan aan 'iets serieus' zou beginnen. Paul: "Omdat ik nooit had gedanst, had ik een enorme achterstand. Heel lang vond ik mezelf niet goed genoeg. Dat was tegelijkertijd mijn drijfveer. Ik wilde het kunnen. Ik wilde het leren. En op een gegeven moment wist ik dat ik danser wilde worden. Maar ik heb er altijd keihard voor moeten werken. Nog steeds. Misschien dat ik het daarom zo leuk vind."

door Japke Schonewille

Foto: Peter van der Meer

Al tijdens zijn dansopleiding volgde hij het werk van choreografe Krisztina de Châtel. De stukken die zij maakte, fasci-

Dans als pure schoonheid is een tegenwicht voor de ellende in de wereld

neerden hem. Die wilde hij ook dansen. Hij raapte al zijn moed bij elkaar en vroeg haar om een stageplek bij haar groep. Ze zei ja. Sindsdien danst hij, met een onderbreking van twee jaar, bij dat gezelschap. Paul: "Haar werk boeit me nog steeds. Passie en orde komen erin samen. Ik noem het gecontroleerde, ingetogen passie. Het intellectuele en mathematische van haar werk vind ik prachtig. Orde in de passen, in de bewegingen. Het is een schijnbare orde, waarbinnen een grote wanorde heerst. Want als er geen wanorde is, hoef je ook geen orde te scheppen. Die ingetogenheid past bij mij als danser. Het spannende is om met de passie te spelen, om er controle over te houden."

Momenteel treden ze op met een reprise van 'Staunch', een choreografie voor vijf mannen. Daarvoor zijn ze drie tot vijf avonden per week onderweg, met voorstellingen door het hele land. En 's ochtends weer aanwezig in de studio voor

een danstraining. In periodes zonder optredens worden de middagen besteed aan repetities van dansstukken.

Dansen is voor hem plezier en frustratie tegelijk. Paul: "Soms staat al dat repeteren me tegen. 's Ochtends weer helemaal van voren af aan beginnen, alsof je gisteren niks hebt gedaan. En de confrontatie met je lichaam, er is altijd wel iets dat je niet kunt. Het fysieke is heerlijk, maar het moet altijd beter. Je bereikt nooit een punt dat je een beetje rustig aan kunt doen, je moet er aan blijven werken. Dat heeft iedere danser. Het risico is dat je alleen maar let op wat je niet kunt. Daar ben ik lange tijd erg mee bezig geweest. Nu heb ik meer vrede met wat ik wel en niet kan. Daardoor kan ik met meer overgave dansen, ik kan er nu echt van genieten.

Ik houd ook erg van de wereld er omheen. De omgang met collega's, heel open, omdat we zo intensief met elkaar

werken. De creativiteit. Ik voel me er vrij. En natuurlijk het applaus, alle aandacht die je krijgt. Daar schreeuwen we allemaal om, anders ga je niet dat toneel op."

Het dansersbestaan grijpt niet diep in in zijn privéleven. Door zijn onregelmatige werktijden ziet hij soms zijn vriend wat minder, maar daar kunnen beiden goed mee omgaan. Ook aan andere dingen komt hij soms niet toe - zoals lezen of naar voorstellingen gaan - maar, vindt Paul, dat heb je in iedere drukke baan die veel energie vergt. En als zijn vriend ernstig ziek zou worden? Paul: "Ik moet er niet aan denken. Eigenlijk kan ik daar geen zinnig antwoord op geven. Ik weet niet hoe ik zou reageren. Ik heb nog nooit zo'n keuze hoeven maken. Ik ben een zondagskind. Alles loopt goed in mijn leven. Als we met de groep tegen een première aanzitten en het heel druk is, denk ik wel eens: nu mag er niks gebeuren, geen ziektes of ongelukken. In zo'n klein gezelschap ben je erg afhankelijk van elkaar, dus je voelt je verantwoordelijk. Maar ik houd er niet echt rekening mee."

De keuze voor dans en voor dansgroep Krisztina de Châtel ziet hij als een keuze voor zichzelf. Een legitieme keuze wat hem betreft. Dans past bij hem en hij kan er zichzelf in kwijt. Paul: "Ik ben niet gaan dansen om iets te zeggen tegen de wereld. Ik wil ook geen choreograaf worden. Als ik iets te zeggen heb, dan doe ik dat wel met woorden, niet met dans. ►

► Mijn verantwoordelijkheid als danser is om zo goed mogelijk te dansen, niet om de wereld te verbeteren." En zijn verantwoordelijkheid als mens? "Ik zeg altijd: ik leef voor mezelf. Maar ik voel me goed als ik ook wat voor anderen beteken. Als ik asociaal zou leven, zou ik niet tevreden zijn met mezelf. Ik ben niet heel tastbaar met goede doelen bezig, ben geen lid van Greenpeace bijvoorbeeld. Maar ik heb wel als streven om aardig te zijn en hulp te geven als mensen daar om vragen. Vrienden komen vaak naar me toe als er iets is en dan heb ik een luisterend oor. Ik voel me wel eens schuldig als het grote wereldleed tot me doordringt terwijl ik me druk maak over onbelangrijke zaken. Maar ik ben niet iemand voor liefdadigheidswerk. Dus zet ik het weer van me af. In mijn eigen directe omgeving denk ik dat ik een goed mens ben. Als iedereen wat relaxter met elkaar zou omgaan, zou het niet zo erg zijn in de wereld."

Kan dans bijdragen aan een betere wereld? Kan dans mensen veranderen? Paul: "Ik vind dans de meest lichte kunstvorm. Dans heeft de minste zeggingskracht, buiten het esthetische en het fysieke. Dat wil niet zeggen dat dans geen betekenis heeft. Bij sommige dansstukken is die betekenis meteen duidelijk, omdat er echt een boodschap in zit. Dat kan de ogen van mensen openen, net zoals het lezen van de krant. Bij meer abstracte dans ligt de betekenis niet zomaar voor het grijpen. Het gaat erom met welke intentie een stuk is gemaakt. Soms wil een choreograaf alleen dans in zijn pure vorm laten zien. In het werk van Krisztina is de basis altijd een idee – vaak de strijd tussen mannen en vrouwen – maar dat abstraheert ze naar passen, de ruimte, naar het fysieke gegeven van dans. Dat fascineert me, hoewel ik begrijp dat andere mensen soms niet goed weten wat ze ermee moeten. Het is niet meteen toegankelijk. Toch heeft abstracte dans mensen ook veel te bieden. Alleen al om het feit dat men ergens naar zit te kijken en daarvan geniet - of er juist kwaad om wordt. Het kan aanzetten tot nadenken."

"Laatst zag ik het dansstuk 'Live' van Hans van Manen in reprise in Carré. Dat was pure schoonheid, pure liefde. Dat moet mensen raken, anders zijn ze zonder gevoel. Aan die pure schoonheid hoeft je niks meer toe te voegen. Daar moeten mensen iets mee kunnen. Kunst als voeding voor de geest. Als tegenwicht voor de ellende in de wereld."

Voor informatie over voorstellingen van dansgroep Krisztina de Châtel, tel. 020-6273970.

Belééf INDONESIË en THAILAND

Multatuli Travel brengt u naar de desa's, sawa's, subaks, markten en tempels.

Verantwoorde reizen
met respect voor bevolking, cultuur en milieu.
I.s.m. lokale ontwikkelingsorganisaties.

MULTATULI TRAVEL

LID SGR **BEL 020-6277707**
- Stand 2244 Vakantiebeurs Utrecht -

WORD LID
VAN HET
HUMANISTISCH
VERBOND
vul die bon in!

Er is wel degelijk leven na de dood.

Als een leven ophoudt, gaat Het Leven door. Al wat u tijdens uw leven de moeite van het ondersteunen waard vond, moet het zonder uw steun doen. Neem daarom maatregelen. Maak een testament.

Als humanisme u iets waard is geweest, denk dan eens na over een legaat aan het Steunfonds Humanisme. Dat is opgericht door het Humanistisch Verbond.

Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie. Met de onderstaande bon is dat heel gemakkelijk.

**STEUNFONDS
HUMANISME**
POSTBUS 114, 3500 AC UTRECHT
TELEFOON 030 - 31 81 45
BANK C&E 69 97.13.889

GIRO 6168

Ja, ik wil

- ☐ meer informatie over legateren aan het Steunfonds Humanisme.
☐ meer informatie over het Humanistisch Verbond.

Naam:

Adres:

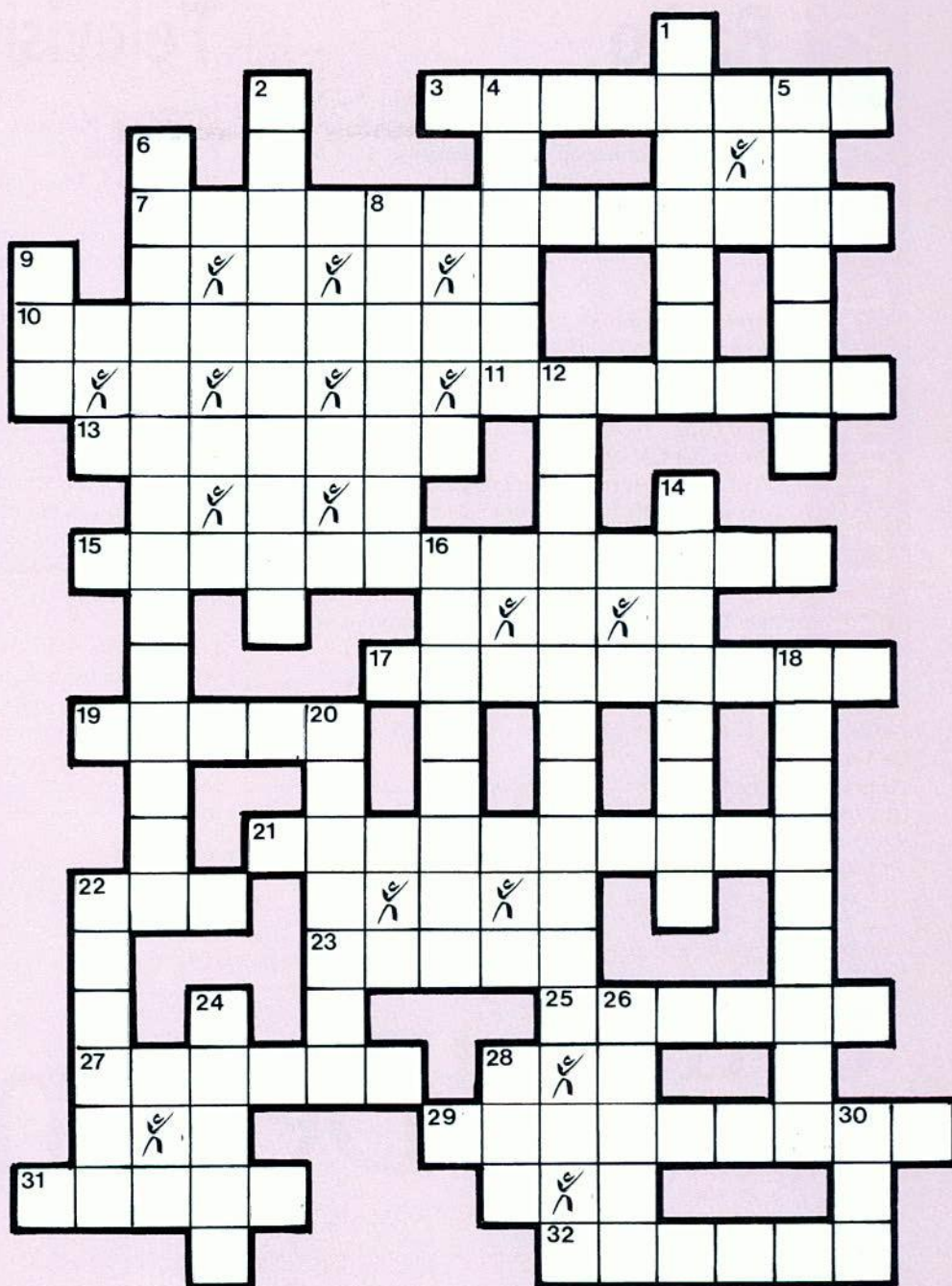
Postcode en woonplaats:

Telefoon:

In een envelop zonder postzegel zenden naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht

CRYPTOGRAM

door Evert Wassenaar

Horizontaal

- 3 Niet te geloven, die jongen sprak onwaarheid. (8)
- 7 Hij verplaatste heel wat grond. (13)
- 10 Zij is het niet eens met de regering. (9)
- 11 De kok is aandoenlijk. (7)
- 13 Heeft het heen-en-weer. (7)
- 15 "Dames en heren". (13)
- 17 Meesterstuk van een schilder. (9)
- 19 Een heleboel mensen achter elkaar. (5)
- 21 Voedsel voor jonggehuwden. (10)
- 22 Agressieve groente. (3)
- 23 Humanist' hoort erbij. (5)
- 25 Blijft over als een Duitser 't niet meer heeft. (6)
- 27 Rivalen op de kust. (6)
- 29 Gevederde imitator. (9)
- 31 Die drukte is het begin van liquidatie. (5)
- 32 Hooggestemde grappenmaker. (6)

Verticaal

- 1 Die jurist is grotendeels weg. (7)
- 2 Bezuiniging op een heester. (10)
- 4 Man van her en der. (6)
- 5 Misschien ziet u hier een gat in. (7)
- 6 Slag met vuurwapen. (14)
- 8 Weg van Daniël. (7)
- 9 Halve versnapering van een agent. (3)
- 12 Dat staat onomstotelijk vast. (12)
- 14 Met schuld beladen hoorndrager. (8)
- 16 Lente. (8)
- 18 Niet voor tweeërlei uitleg vatbaar. (9)
- 20 De een heeft een hekel aan honden, de ander verdient er aan. (7)
- 22 Gulzigaard die ook al een borrel dronk. (6)
- 24 Militair te velde. (5)
- 26 Een vroegere brandgang toe. (5)
- 28 Steekt men in en komt uit de grond. (3)
- 30 Gereedschap van een schoenmaker, of zijn dochter? (3)

Oplossing cryptogram meinummer:

K
P R I N S R U I T
V Y T G I E
G E E S T V E R W A N T E N
E T O U A S E
S A O I N N E M E N D
D E T A L E R E N D Y I
I A L S E V E N T U E E L
S T I P P E L L Y N R E R
C E S A B Y D R A G E N
E U V E L G I R O A A N
S L B D B O D E G A
S O L D E R E N U I E J
I E L L R N E R G E N S
E N L A T I E
G E R A D E N
K

Radio

Het Humanistisch Verbond zendt zijn radioprogramma's uit op Radio 5, de opinie-zender van Nederland, te vinden op de Middengolf, 1008 Mhz. En natuurlijk ook op iedere kabel. Iedere maandag van 13.00 tot 15.00 uur zijn drie programma's te beluisteren.

13.10 uur

Het voordeel van de twijfel

Elke week een tot nadenken stemmende documentaire. Eind-redactie Kees Vlaanderen.

14.03 uur

Boven het Dal

Live interviewprogramma met gasten die in hun leven nog plaats hebben voor idealen. Eindredactie Dorothee Forma.

Op 5 juni zendt 'Boven het dal' een interview uit met W.L.Brugsma, die twee dagen daarvoor samen met mevr. T. Wibaut-Guilonard de Dr. J.P. van Praagprijs 1995 in ontvangst heeft genomen.

14.30 uur

De Verbeelding

Programma over boeken en schrijvers onder redactie van Yolanda Mante, Rina Spigt en Ilonka Verdurmen.

Televisie

Intolerance

Zondag 4 juni
Nederland 1, 14.14 uur

Een 72 minuten durend 'totaalprogramma' rond twee korte moderne opera's: Weisse Rose van Udo Zimmermann en Litany of Our Time van Ton de Leeuw.

Weisse Rose gaat over de executie in 1943 van de twee studenten Hans en Sophie Scholl, die zijn gearresteerd na het drukken en verspreiden van pamfletten die opriepen tot verzet tegen het nazi-regime. De opera speelt zich af aan de vooravond van hun executie, wanneer zij gezamenlijk hun laatste nacht doorbrengen in de cel.

Litany of Our Time speelt zich af op een vliegveld, waar een man wacht op zijn vlucht. In deze onpersoonlijke en mechanische omgeving waar een ieder als een robot zijns weegs gaat, wordt hij getroffen door het wereldnieuws uit de krant. Nieuws over oorlogen, hongersnood, natuurrampen en geweld schreeuwen hem toe maar dringen nauwelijks tot hem door; het zijn geluiden uit een geheel andere wereld dan de gladde en gestroomlijnde we-

Foto: Counter-tenor Willem A.

(Ingezonden mededeling)

'De zin van

het leven

eentje maar?'

Is er in Nederland nog een kleinschalige universiteit waar je de tijd krijgt om na te denken? Een universiteit met een brede opzet van de studie, met thema-onderwijs en veel ruimte voor levensvragen, persoonlijke verwerking en praktijkervaring?

Kortom: een universiteit waar eigen initiatief centraal staat?

Zeker: de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht.

De UvH organiseert dit studiejaar nog één voorlichtingsdag: 17 juni 1995.

Wil je meer informatie over de opleiding en/of ben je van plan de voorlichtingsdag te bezoeken, stuur dan de bon in.

Uiteraard kan bellen ook: 030 - 390100.

BON

- ☐ Ik kom naar de voorlichtingsdag op 17 juni 1995
- ☐ Stuur mij informatie over de opleiding.
- ☐ Stuur mij informatie over het verkort programma.

Naam: _____ m/v

Adres: _____

Postcode: _____ Plaats: _____

Stuur naar de Universiteit voor Humanistiek.

Antwoordnummer 4031, 3500 VB Utrecht. (postzegel niet nodig) H15/6

reld waarin hij zich op dat moment bevindt. Een enorme bevreemding maakt zich van hem meester.

Weisse Rose vormt het dramatische vertrekpunt van het programma, vanwaaruit Hans en Sophie langzaam het symbool worden van alle politieke gevangenissen door de tijden heen. Litany of Our Time speelt zich af in een andere tijd. Overall ter wereld worden we geconfronteerd met intolerantie van de ene mens ten opzichte van de ander: godsdienstconflicten, (burger) oorlogen en repressie zijn hiervan maar al te vaak het gevolg. En de media doen uitgebreid verslag: oorlogen en andere ellende verworden tot mediagebeurtenissen, tot feiten met nieuwswaarde die even later al weer verouderd zijn. Moeten en kunnen we ons betrokken voelen? In de enorme hoeveelheid sluiten we onze ogen waardoor sluipende intolerantie de kans krijgt te groeien tot een kankergezweel en dat is het punt waar Weisse Rose en Litany of Our Time elkaar kruisen.

De muziek wordt uitgevoerd door het Noord-Hollands Philharmonisch Orkest, de regie is van Diego Pos.

Zie ook pagina's 8 t/m 11

Oorlogsgeweld en de wereld van een filmmaker

Donderdag 13 juli
Nederland 1, 22.50 uur

Onder leiding van HOS-redactrice Marjolaine Boonstra kregen 9 jonge filmmakers de gelegenheid om een korte documentaire te maken met als thema 'oorlog'. De toenemende oorlogsdreiging overall in de wereld lijkt inmiddels wel degelijk ook ons veilige westerse leven te bedreigen. De altijd vanzelfsprekend geachte veiligheid van de jonge generatie staat op de helling. Een steeds terugkerende reactie: 'We voelen ons sprakeloos, machteloos of willen er gewoon niets van weten. En met welk recht zouden we er ook iets van kunnen vinden; we weten immers niet wat oorlog is? En wat zouden we er van kunnen vinden? Sinds november 1989 volgen de grote politieke gebeurtenissen elkaar in snel tempo op, zonder dat iemand op dit wereldnieuws invloed lijkt te kunnen uitoefenen'.

Een betere bedding voor cynisme is nauwelijks denkbaar. Wat is het persoonlijke antwoord van de documentairemaker op dit wereldvraagstuk waarop geen antwoord te formuleren is?

Op 13, 20 en 27 juli zullen de negen jonge filmmakers hun visie verbeelden. De documentaire als wapen tegen cynisme.

De oorlog voorbij

Woensdag 7 juni
Nederland 1, 22.50 uur

De Dr.J.P. van Praagprijs wordt dit herdenkingsjaar uitgereikt aan W. L. Brugsma en Tineke Wibaut-Guilonard, omdat zij er in geslaagd zijn op een positieve manier om te gaan met negatieve traumatische ervaringen uit het verleden.

Beiden hebben, op hun eigen manier, een belangrijke bijdrage geleverd aan de humanisering van de samenleving.

Wibaut en Brugsma hebben elkaar nog nooit ontmoet en kennen elkaar alleen via de media. In deze documentaire vindt een eerste ontmoeting plaats, waarin de twee laureaten uitgebreid van gedachten wisselen.

Opvang vluchtelingen en asielzoekers te Groningen

Woensdag 14 juni
Nederland 1, 22.50 uur

Bij de opvang van vluchtelingen en asielzoekers in Groningen zijn ongeveer 250 vrijwilligers betrokken. Het gebouw van Humanitas is voor hen het centrum van alle activiteiten, die gericht zijn op de vluchtelingen en asielzoekers. Het omgaan met mensen die nog bijna geheel vreemd zijn in Nederland vergt heel wat van de vrijwilligers. Hun inzet draagt ertoe bij dat vluchtelingen en asielzoekers een volwaardige plaats in onze samenleving verwerven. Daarmee ontstaat een mogelijkheid om zich hier thuis te voelen. De vrijwilligers werken als klussers, als vak- en taalondersteuners, ze draaien bardiensten, zijn contactpersoon en nog veel meer. Ze helpen, kortom, de vluchteling met het opbouwen van een sociaal netwerk.

Praatlijn Amsterdam, Rouwbegeleiding, Vriendschappelijk huisbezoek

Woensdag 21 juni
Nederland 1, 22.50 uur

Corrie Courtens werkt al drie jaar voor de praatlijn in de hoofdstad. De

50 jaar actief Humanisme
kiezen vanuit inspiratie

telefoonlijn staat open voor mensen met alle denkbare problemen: burenoverlast, echtscheidingsproblemen, eenzaamheid en veel meer. Corrie is overtuigd humanist en vindt dat ze een taak heeft: 'Als je niet een stukje van je tijd aan een ander geeft, heb je een leeg leven.'

Suze Nieveen, sinds 2 1/2 jaar als vrijwilligster werkzaam voor Humanitas, ondersteunt mensen bij rouwverwerking. Zij gaat op individueel huisbezoek en werkt mee aan lotgenotengroep. Daarnaast coacht Suze nieuwe vrijwilligers die hulp willen bieden bij de rouwbegeleiding.

Suze heeft 9 jaar geleden haar man verloren. Ze was op dat moment directrice van een verzorgingstehuis voor demente bejaarden en volgens eigen zeggen 'te druk om te rouwen'. Nadat zij in 1988 instortte, is zij gestopt met werken om orde op zaken te stellen. Via een advertentie is ze bij Humanitas terechtgekomen. Ze gaat gevoelsmatig te werk: 'Je moet mensen in hun waarde laten. Belangrijk bij dit werk is: jezelf blijven, goed kunnen luisteren en vertrouwen winnen!'

Onder dak

Woensdag 28 juni
Nederland 1, 22.50 uur

Humanitas heeft in 1992 van de gemeente Hengelo opdracht gekregen een sociaal pension op te richten voor mensen die door allerlei problemen dakloos waren of dreigden te worden. Het is een tijdelijke woonvoorziening om tot een meer stabiele woonvorm te komen. Het pension wil een thuis zijn zonder therapeutische inslag. Het doel is mensen hun eigenwaarde te laten terugvinden en te bevorderen dat zij geleidelijk minder geïsoleerd in de samenleving komen te staan.

Eigen levensverhaal opschrijven is meer dan ophalen van herinneringen

Oudere mensen kunnen veel vertellen over vroeger. Soms schrijven ze ook over vroeger; zo ontstaan reeksen van herinneringen die samen een levensverhaal vormen. Wat brengt mensen ertoe dat te doen? En wat voor zin en betekenis heeft dat schrijven voor henzelf en voor anderen?

In de serie 'Ouderdom en Levensloop' verscheen onlangs een boek over het schrijven van levensverhalen door ouderen. Het is een praktisch boek, voor mensen die hun eigen verhaal niet verloren willen laten gaan. Voor mensen ook die al schrijvend op zoek gaan naar een antwoord op de vraag: wie was ik, wie ben ik?

door Johan Eimers

FOTO: HILJAN VAN VEEN

Al een hele week slapen we met ons gezin in de kelder. Wij, kinderen, vinden het machtig interessant, vooral nu het er steeds drukker wordt. Het afweergeschut vanaf het kanaal laat zich dag en nacht horen. Dat betekent dat de Amerikanen aan de overkant schieten op de terugtrekkende Duitsers.

Er heerst een opgewonden stemming in de kelder. Druppelsgewijs horen we nieuws van burens, die het gewaagd hebben even om te lopen. Zo zouden er Duitsers zijn die burgerkleding stelen of vorderen en die zich in de stallen omkleden. De spanning wordt steeds groter...

Met deze herinnering begint een stukje levensverhaal, als voorbeeld opgenomen in het boek 'Van vroeger' van José Franssen. De schrijfster van het boek heeft ruime ervaring in de begeleiding van ouderen bij het schrijven van hun autobiografie. Zij maakte mee hoe mensen erin slaan hun levenservaringen op papier te zetten. Kleine gebeurtenissen soms die

van grote betekenis zouden blijken, herinneringen aan de kindertijd, beelden uit de oorlog, fragmenten uit het leven als volwassene. Allemaal puzzelstukjes die, eenmaal opgeschreven en samengevoegd, een persoonlijk levensverhaal vormen. José Franssen: "Veel mensen willen dat gebundelde levensverhaal ook graag bewaren. Na het plezier van het opschrijven heeft dat een bijzondere betekenis. Zo kunnen ze het zelf nog eens nalezen, en ook aan anderen laten lezen. Ze hebben iets in handen waarvan ze kunnen zeggen: Dit is mijn verhaal, dit is mijn leven".

Waarom schrijven mensen hun levensverhaal? Meestal is er meer dan één reden. Men wordt zich bewust van de tijd die voorbij schiet. Het schrijven van levensverhalen biedt dan de mogelijkheid het leven als het ware vast te houden. Ook zijn sommige ervaringen te belangrijk om te vergeten, de autobiografie vormt dan een tastbare uitbreiding van het gehe-

gen. Er kan ook de behoefte zijn om de eigen levensloop en de eigen persoonlijkheid beter te begrijpen. Schrijven aan je levensverhaal betekent dan terugblikken, de gebeurtenissen uit het voorbije leven nog eens op een rij zetten en de 'rode draad' ontdekken.

Een andere reden om de pen te pakken, is om de balans op te maken, verantwoording afleggen voor het leven zoals dat is geleefd. (De Franse schrijver Michel Leris zei hierover: 'Het schrijven van een eigen levensverhaal bevat in de grond de wens om vergeven te worden'). Ouderen schrijven ook wel omdat kinderen of kleinkinderen hen dat hebben gevraagd: Je moet het eens opschrijven, vader, je eigen levensverhaal!

Een stoel en een tafel, een voorraad papier en een pen (maar schrijfmachine of computer kan natuurlijk ook), meer lijkt er niet nodig om te schrijven aan je levensverhaal. Maar hoe kom je op gang, waar moet je beginnen? In het boek staan

aantal praktische aanwijzingen en oefeningen. Zo kunnen eenvoudige aanknopingspunten inspiratie bieden en herinneringen oproepen. De herinnering aan de eerste schrijflessen bijvoorbeeld. Het uiterst langzaam en nauwgezet opschrijven van de eigen naam en woonplaats in het schoolse handschrift van een zevenjarig kind. Dan komen als vanzelf de beelden van banken die in rijen stonden, van papier met dubbele lijntjes, een inktpot met een schuifdeksel, de inktlap met grote donkerblauwe vlekken. En ook de mensen die daar bij horen, presenteren zich weer: de andere leerlingen, de meester of juffrouw voor de klas.

Ook melodieën, geuren, kledingstukken en foto's kunnen dienst doen om het geheugen te prikkelen en de deur naar het verleden vaak verrassend te openen.

Het geheugen is de voorraadkamer en de herinnering het instrument, zegt José Franssen. Ze laat zien hoe wij associatief met het verleden verbonden zijn. Soms zijn er onwillekeurige, min of meer toevallige herinneringen, soms zijn de herinneringen het resultaat van een bewuste zoektocht naar het eigen levensverhaal. "Hoe meer men bezig is met het ophalen van herinneringen, des te meer komen er boven drijven. Mét de emotionele lading, de ontroering, de boosheid en het ver-

driet."

Spannend is de verhouding tussen wat werkelijk gebeurde en wat men zich herinnert. Uit voorbeelden in de literatuur blijkt dat autobiografieën vaak een voorstelling van de feiten geven die strikt historisch niet juist is. Belangrijke details zijn weggelaten, plaatsen of data blijken niet te kloppen. Twee mensen die schrijven over eenzelfde gebeurtenis, kunnen toch een verschillend verhaal vertellen. Goethe, die dit probleem al aan de orde stelde in zijn klassieke levensverhaal *Dichtung und Wahrheit*, zei daarover: 'De ideale autobiografie is niet de meest waarheidsgetrouwe, maar de meest karakteristieke'.

Het gaat in het levensverhaal, in de uitgeschreven herinneringen, ook niet om wat er werkelijk gebeurde maar om de subjectieve belevenissen van het individu. 'Het leuke van herinneringen', schreef Leo Vroman, 'vind ik dat ze fout zijn,

De ideale autobiografie is niet de meest waarheidsgetrouwe, maar de meest karakteristieke (Goethe)

want daardoor is vaak meer te begrijpen dan de bedoeling was.'

Hoe subjectief een levensverhaal ook is, het is nooit alleen maar een persoonlijk verhaal. Elke autobiografie is een tijdsdocument en maakt daarom deel uit van een meer omvattende geschiedschrijving. Mensen geboren tussen 1930 en 1940, de senioren van de zo genaamde 'stille generatie', komen er nu toe hun herinneringen op papier te zetten. Ze beschrijven een tijdperk van ingrijpende historische gebeurtenissen en grote veranderingen. Juist het persoonlijke beleven maakt die verhalen ook interessant voor anderen, omdat ze herkenning oproepen. Zo ligt het voor de hand dat de oorlog vaak het decor vormt voor verhalen van ouderen. Een citaat: 'Het was een zonnige dag in mei, herinner ik me. Er stonden legerauto's en tanks in de laan van het kasteel. Samen met vriendjes ging ik kijken naar de Canadezen. We hoorden zinnen in een nieuwe taal, we roken de geur van me-

(Ingezonden mededeling)

(Ingezonden mededeling)

Een leven lang leren - eindelijk studeren

HOVO

Hoger Onderwijs Voor Ouderen

september - december 1995

Keuze uit korte cursussen (10 weken) op het gebied van geschiedenis, kunst- geschiedenis, filosofie, theologie, letteren, psychologie, sociologie, archeologie en natuurwetenschappen.

50+ en zin om te studeren?

60+ en jezelf blijven ontwikkelen?

70+ en bewijzen dat je nog studeren kunt?

Vraag de folder aan:

Onderwijsvoorlichting VU

HOVO-Vrije Universiteit

De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam

020 - 444 5000 (tussen 9.00 - 16.00 uur)

vrije Universiteit

amsterdam

HET RIJK ALLEEN? MAAR LIEVER SAMEN OP STAP?

Voor sociale contacten en 't hele jaar prettig gezelschap bij zondagwandelingen, fietstochten, samen uitgaan, mini vakanties, etc. met de leukste landelijke sportieve

Singlesclub Vrij & Blij.

KOM ER BIJ!

Al 15 jaar, maandelijks berichten, ± 300 à 500 evenementen per jaar, ook bridge, bowlen, dansen, wintersport, concert-, theater- en museumbezoek, tennis (Den Haag), vakanties éénoudergezinnen. Alle leeftijden, in diverse categorieën, honderden leden (in alle provincies), ± 50 regionale contactpersonen, lidmaatschap/donateur f 40,- eerste 2 kwartalen, f 60,- per kalenderjaar.

ir. Jan C. Wilms, landelijk secretaris.

SVB, Postbus 95343,

2509 CH Den Haag,

Tel. 070-3279640 (10-20 uur).

**Op de vraag naar
de zin van het
leven, antwoordt
ieder met zijn
levensloop
(Gyorgy Conrad)**

taal, rubber en benzine. Er was knakworst en biskwie. De soldaat bovenop een tank haalde een bundeltje platte stofbrillen tevoorschijn en gaf ons er allemaal een. Ik haalde het groene elastiek om mijn hoofd en keek door het mica van de bril. Alles zag er nou heel anders uit, vond ik.'

José Franssen geeft in haar boek speciale aandacht aan het probleem van de tijd in de autobiografie. Ze wijst erop dat het moment waarop en de levensfase waarin de autobiografie wordt geschreven, van wezenlijk belang is. Wie nú een herinnering aan de oorlog opschrijft, doet dat anders - want vanuit een ander perspectief - dan tien jaar geleden. En hetzelfde verhaal zal door dezelfde persoon over tien jaar nog weer anders worden verteld. Ook visies en standpunten blijven onderhevig aan veranderingen. Het is niet zo dat mensen op een bepaalde leeftijd het leven definitief kunnen overzien en beoordelen.

Eén van de met instemming geciteerde auteurs is Bernard Selling, die erop wijst dat we met ons geschreven levensverhaal invloed kunnen uitoefenen op de toekomst van families waarin we geboren zijn. 'We kunnen richting geven, amusement verschaffen en onze kindskinderen en hun kinderen een perspectief bieden'. Vooral mensen die zelf op zoek geweest zijn naar hun wortels, die geprobeerd hebben hun familiegeschiedenis te achterhalen, zullen het belang inzien van een

levensverhaal als nagelaten geschenk voor een nieuwe generatie. Het blijkt dat mensen bij het ouder worden meer interesse krijgen voor hun voorgeschiedenis. De ouders of andere getuigen zijn dan misschien niet meer te raadplegen en juist dan blijkt het opgeschreven verhaal van bijzondere waarde.

Wat de betekenis voor anderen ook kan zijn, autobiografisch schrijven heeft vooral waarde voor de schrijver zelf. Op het symposium 'Van Vroeger', gehouden bij het verschijnen van het boek, werd dat ook duidelijk. Het schrijven blijkt een functie te hebben als zingeving. 'Op de vraag naar de zin van het leven, antwoordt iedereen met zijn levensloop,' luidt een veel geciteerde uitspraak van de Hongaarse schrijver Gyorgy Conrad. Al schrijvend komt men op het spoor van een nieuwe samenhang, er gaat zich iets aftekenen als een eigen taak, een eigen opdracht. Daarom kan de autobiografie ook een functie hebben naar de eigen toekomst. Door het schrijven, door het zien van de eigen mogelijkheden, in het verleden en ook in de toekomst, wordt de eigen wil weer ontdekt en versterkt, kunnen ouderen weer meer eigen keuzen (leren) maken. En dat geldt natuurlijk niet alleen voor ouderen. Ook als je niet oud bent, wil je soms terugblikken, even pas op de plaats maken bij belangrijke gebeurtenissen en je heroriënteren op de toekomst.

"Je komt wel eens mensen tegen die geen verleden lijken te hebben. Ik begrijp niet

hoe mensen soms zo onverschillig kunnen omgaan met hun herinnering," zei Adriaan Morriën op het symposium waar hij was uitgenodigd om te praten over het autobiografische in zijn werk. "Voor mij als schrijver," zei hij ook, "is mijn leven de akker die ik bewerk." In 'Hongervoorjaar' schreef hij deze een herinnering neer als gedicht:

*'Soms keert die tijd terug: vreemde soldaten gaan door de stad, verslinden onze lente,
plukken de sterren achter 't huis der blinden,
schieten de duiven uit de til der linden,
niet zonder liefde voor bebloede veren,
gebroken vogelblikken, stijve klauwen.
Zij wijzen naar de duiven, dan naar onze vrouwen,
nog steeds onwillig onze taal te leren.
Wij gaan het huis in, eten van de lege tafels.'*

José Franssen: 'Van vroeger, levensverhalen schrijven met ouderen'. Uitgeverij Bohn Stafleu Van Loghum. Prijs: f39,50.

Gesigneerd boek van Yvonne Keuls voor 25 lezers van de Humanist

Veel lezers raakten geboeid door het grote interview met schrijfster Yvonne Keuls in het aprilnummer van de Humanist. Door inzending van een kaartje maakten ze kans op een gesigneerd exemplaar van 'Lowietjes smartegeld'. De gelukkigen zijn:

L.J.M. vd Braken, Breugel
A. Brinkhuis, Hengelo
Kees Davidse, Alkmaar
A. Dunnewind, Nijmegen
M.J.C. Evertse, Capelle a/d IJssel
Maria Glissenaar - Bierlaagh, Montfoort
M. van Hövell - Cremers, Venlo
R. de Jong, Ureterp
C. Kentgens, Den Bosch
T. Kerkhof, Gennep
Rian Kok, Amersfoort
E.L.Kors - Kemperman, Mook
Yvonne Lever, Arnhem
A. van der Linden, Emmen
T.D. van der Neut, Tiel
Jan Pereboom, Heerenveen
Hans Poldervaart, Dieren
I. Ponse, Woerden
C. Schrik Dirker, Emmen
Trudy Smit, Benningbroek

J. van Tooren, Lelystad
Lydia van der Vegt, De Lier
Th. Verbiest, Vught
Henny Wind - Van Pel, Amersfoort
Eddie de Zoete, Utrecht

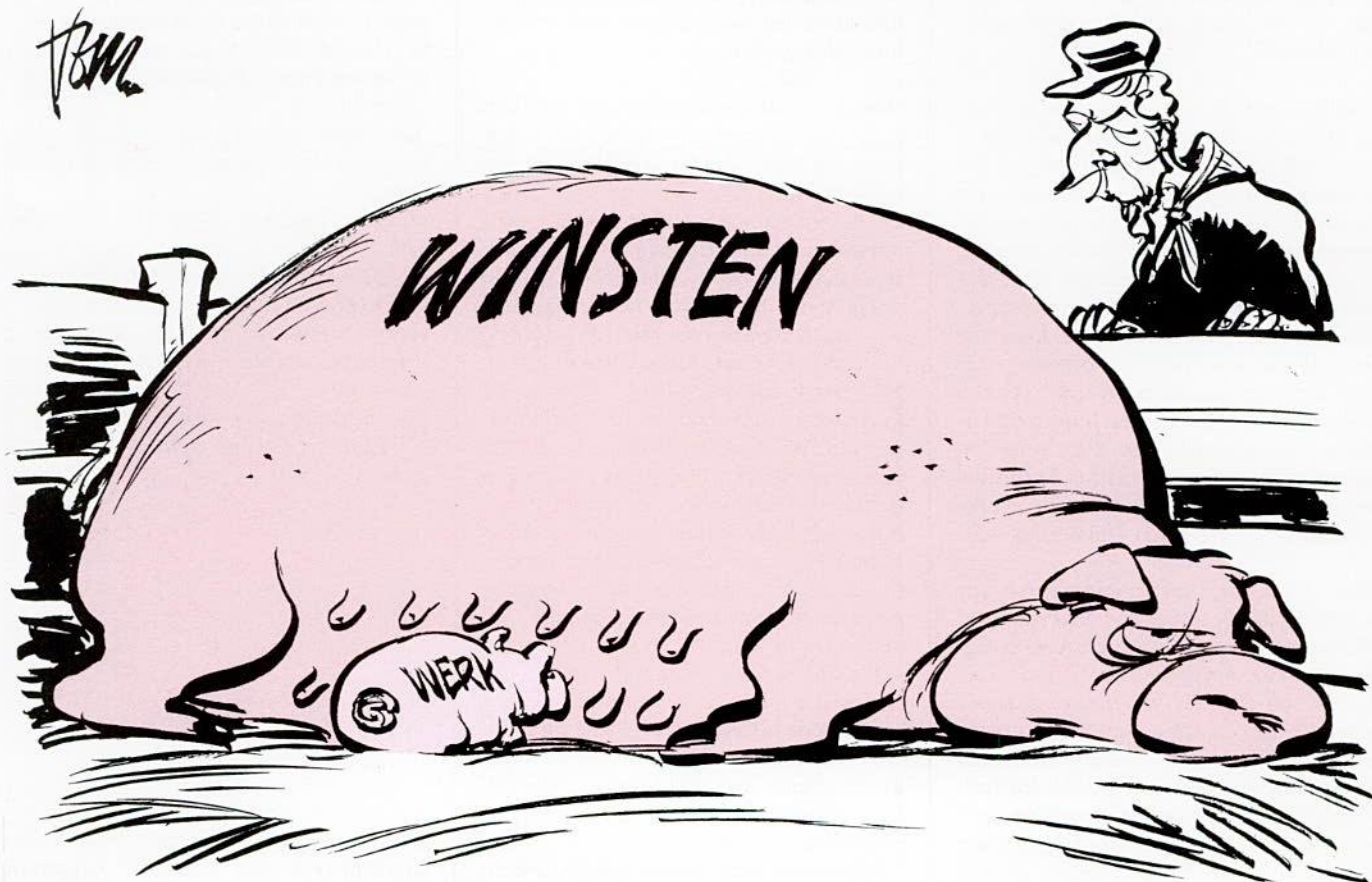
De inzenders gaven in maximaal 25 woorden hun mening over de Humanist. 'Een blad om te bewaren', 'een bron van inspiratie', 'een toonbeeld van respect voor wat mensen zijn, denken en doen', vond iemand anders. 'In de afgelopen jaren sterk verbeterd', schreef weer iemand anders.. Sommigen verpakten hun compliment. Zoals degene die schreef: 'Ik wil het blad eigenlijk alleen

maar snel diagonaal doornemen, maar betrap me zelf er dan iedere keer weer op dat ik alle artikelen helemaal heb gelezen!'

Vindingrijke inzenders waren er ook. Of had u zelf al bedacht dat u de Humanist kunt gebruiken voor uw geestelijke voer en de postwikkels voor uw boodschappenlijst bij Albert Heijn?

Sommige inzenders vonden dat er nog wat aan de Humanist mankeert: een mooi blad, maar soms te vrijblijvend, en met te weinig contact met de onderkant van de samenleving. Te hoogdravend soms, ook. Of zoals iemand fijntjes opmerkte: 'Zolang het over mensen gaat vind ik het allemaal even boeiend en herkenbaar, maar zodra het over humanisme gaat, gaat het me boven m'n pet'.

Voor de redactie van de Humanist zijn deze aan- en opmerkingen en tips goede aanknopingspunten om het blad verder te verbeteren, zodat u er nog meer leesplezier van zult hebben. Daarom heel veel dank aan alle inzenders!

Humanisten voeren actie voor Chinese activiste

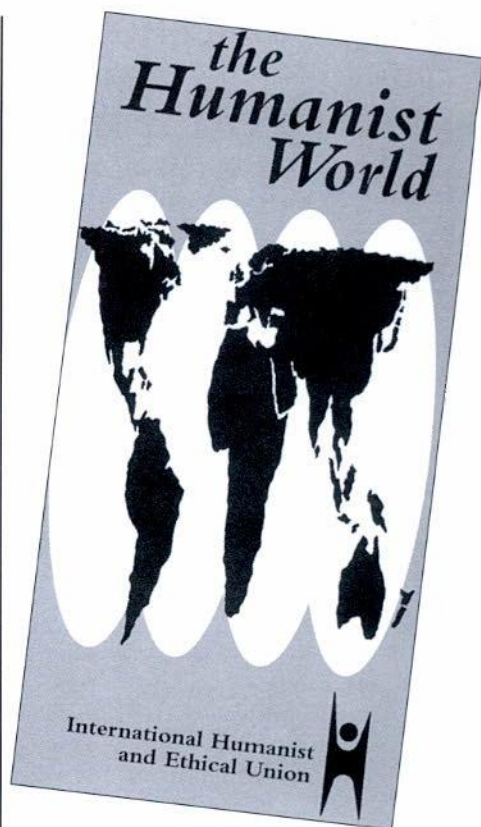
De IHEU, de internationale humanistische organisatie, is begonnen met een campagne voor dr Xiao Xuehui (45), een humanistische filosoof die in China wordt vervolgd.

Xiao Xuehui is een politieke activiste in Chengdu, de hoofdstad van de Chinese provincie Sichuan. Zij zorgde enkele jaren geleden voor veel opschudding door de officiële marxistische doctrine te verworpen. Ze stelde dat mensen zelf verantwoordelijk moeten zijn voor hun gedrag en dat dat niet wordt bepaald door economische wetmatigheden. Met haar pro-democratie acties bracht zij dit humanistische principe in praktijk.

In 1989 zat dr Xiao 19 maanden in de gevangenis zonder te zijn berecht. Ze werd er slecht behandeld, en sindsdien is haar gezondheid slecht. Dankzij een handtekeningen-actie van Amnesty kwam ze toen

weer vrij. Nu wordt ze volledig geïsoleerd. Ze is uit haar functies ontheven, mag niet meer publiceren, familie en vrienden worden geïntimideerd en ze heeft nauwelijks inkomen. Hulp van de buitenwereld is noodzakelijk. De IHEU vergelijkt haar zaak met die van de bekende Russische humanist Andrei Sakharov.

De IHEU onderneemt momenteel acties om de druk op de Chinese autoriteiten op te voeren, onder andere via de Verenigde Naties en UNESCO. Ook heeft de IHEU aan al z'n lidorganisaties in 35 landen gevraagd om er bij hun regering op aan te dringen de Chinese autoriteiten aan te spreken over het lot van Xiao Xuehui. U kunt de acties van de IHEU steunen, door lid of donateur te worden. Vraag de gratis folder aan!

Nieuwe folder IHEU

De IHEU, de International Humanist & Ethical Union, presenteert zich met een nieuwe folder. Hierin vindt de geïnteresseerde alle informatie over deze internationale humanistische organisatie die in de wereld opkomt voor de rechten van humanisten. In de folder ook een bon om lid of donateur te worden. U kunt deze gratis folder aanvragen door te bellen naar de IHEU, tel. 030-312155 of te schrijven naar: IHEU, Nieuwegracht 69a, 3512 LG Utrecht.

Max Havelaar Keurmerk nu ook voor cosmeticaproducten

Beperkte het Max Havelaar Keurmerk zich tot nu toe tot koffie en chocola, vanaf april wordt het keurmerk ook toegevoegd aan cosmeticaproducten van The Body Shop waarin cacao boter is verwerkt. Hiermee richt deze ideële organisatie zich voor het eerst op producten die niet uit de voedingsindustrie komen.

De 175 ton cacao bonen die The Body Shop op jaarbasis nodig heeft voor producten als Cocoa Butter Hand and Body lotion and Cocoa Butter After Sun lotion worden voortaan rechtstreeks bij coöperaties van kleine cacao boeren ingekocht. Het Max Havelaar Keurmerk garandeert de boeren een redelijke prijs (anderhalf keer zoveel voor een zak cacao bonen als op de 'gewone' markt) en rechtvaardige handelsvoorwaarden. Hierdoor worden de cacao boeren in staat gesteld een zelfstandig bestaan op te bouwen. Dit is hard nodig, want de al jarenlang geldende lage wereldmarktprijs voor cacao heeft veel kleine boeren bittere armoede gebracht.

En omdat deze boeren doorgaans niet in staat zijn om op andere gewassen over te schakelen, betekende dit voor hen een uitzichtloze situatie. Daarin komt nu verandering, want de ongeveer 4000 aangesloten boeren en hun families verwerven niet alleen extra inkomen, maar krijgen ook de mogelijkheid om zelf te exporteren. Zo kunnen ze echt op eigen benen staan.

Gedichten verschenen

Jouw naam

De letters van jouw naam
in 't zand geschreven
verdwenen
wanneer de zee
gulzig het strand
bespoelde.

Steeds weer schreef ik
jouw naam in 't
zachte zand,
steeds liep mijn pad
naar zee:
jouw naam moest in
het water zijn
omdat het water
niets vergeet.

Jouw naam,
hier doorgestreept
heeft in het ruisen

van de zee
voor eeuwig
klank gekregen:
ik hoor hem
in de stilte
van mijn kamer.

Dit gedicht is uit de nieuwe bundel van Germa Harmsen. Ze is al jaren werkzaam in het Humanistisch Vormingsonderwijs en is voor de meeste humanisten geen onbekende. Ze debuteerde in 1990 met de gedichtenbundel 'Treden van de trap' en daar was veel vraag naar. Haar tweede bundel 'Voetveer' is uitgegeven door De Beuk in Amsterdam en daar te bestellen voor de prijs van f 20,-. Het adres van De Beuk: Prinsengracht 1065, 1017 JG Amsterdam, tel. 020-6233187.

Profiel humanistische geestelijke verzorging

De conferentie van humanistisch geestelijk raadslieden op 12 mei stond in het teken van de identiteit van het humanistisch raadswerk en van de profilering naar buiten. Een relevant onderwerp, omdat die identiteit blijkbaar niet altijd even duidelijk is. En ook een actueel thema vanwege het belang van een sterkere profilering van de humanistische beweging in het algemeen. Het humanistisch raadswerk, één van de kerntaken van het HV, baseert zich op enkele belangrijke principes. Op de conferentie werden deze principes uitvoerig besproken. Het basisuitgangspunt is dat er een specifieke vorm van hulpverlening moet zijn voor mensen die steun zoeken bij levensvragen. 'Specifiek' betekent dat deze hulpverlening zich onderscheidt van de hulp die

psychotherapeuten, maatschappelijk werkers en anderen bieden. De vraag die vervolgens gesteld wordt, is of deze geestelijke verzorging op neutrale wijze kan worden verricht. Neutraal betekent hier: zonder dat de levensbeschouwing van de hulpverlener zelf in het geding is. Geestelijk werk zou dan eenvoudigweg een beroep kunnen zijn zoals elk ander beroep. Katholieken, protestanten, humanisten en sinds kort islamieten zijn het er echter over eens dat geestelijk werk ook iets betekent voor de hulpverlener. Ook hij of zij denkt, spreekt en handelt vanuit een levensbeschouwelijk kader. Vervolgens is de vraag aan de orde of het nodig is het geestelijk raadswerk te koppelen aan een 'zendend genootschap', dat wil zeggen in onze situatie: aan het Humanistisch Verbond. Er wordt wel eens beweerd dat er in Nederland 16 miljoen

levensbeschouwingen zijn. Een geestelijk werker zou dan niets anders hebben dan zijn hoogst persoonlijke visie als basis voor gesprekken met cliënten. Het zal geen verbazing wekken dat het hoofdbestuur van mening is dat voor een herkenbaar profiel een duidelijke relatie tussen humanistisch raadswerk en Humanistisch Verbond noodzakelijk is. Het biedt cliënten duidelijkheid over de achtergrond van de hulpverlener, en het verschaft de hulpverlener een basis waarop hij kan terugvallen. Een onderdeel van deze basis werd op 12 mei gepresenteerd in de vorm van een serie nieuwe folders, ontwikkeld

door het landelijk bureau van het HV.

Namens het hoofdbestuur
Joop Puls

Voor elke instelling waar humanistisch raadslieden werken bestaat nu een aparte folder (zie onder): bijvoorbeeld voor ziekenhuizen, verzorgingshuizen en gevangenissen. Uitzondering vormt alleen de krijgsmacht, omdat die nog over eigen materiaal beschikt. Deze folders vormen een belangrijk visitekaartje in contact met instellingen en cliënten. U kunt ze bestellen bij de afdeling publieksvoorlichting van het HV, tel. 030-392192.

Humanistische relatieviering

Steeds meer toekomstige partners willen bewust inhoud geven aan het moment dat ze zich publiekelijk met elkaar verbinden. De dag waarop veel mensen dat doen is het huwelijk. Het Humanistisch Verbond spreekt van 'Relatieviering', om aan te geven dat ook vrienden- en vriendinnenparen dat moment in hun leven vieren. Begeleiders van het HV verzorgen een bezinnend moment en dragen desgewenst ideeën aan voor die feestelijke dag. Het is boeiend en verrijkend om als begeleider aan zo'n veelbetekend moment mee te werken. Het geeft je ook de mogelijkheid om met je eigen kijk op (samen)leven bezig te zijn. Wie overweegt om dit werk te gaan doen, of er meer over wil weten, kan contact opnemen met het Humanistisch Verbond, Dick Metselaar, tel. 030-392100. Op donderdag 15 juni komen begeleiders bijeen op het landelijk bureau van het HV in Utrecht om ervaringen uit te wisselen en nieuwe vormen van viering te ontwikkelen. Ook daarover geeft Dick Metselaar meer informatie.

50 jaar HV in Amersfoort

Afdeling Amersfoort e.o. van het HV en de afdeling Eemland van Humanitas sluiten hun jubileum-maand af met een feestelijke bijeenkomst op 7 juni. Deze vindt plaats vanaf 20.00 uur in de Eemgaarde, Dorresteinseweg 49 in Amersfoort. Aanwezig o.a.: mevr. A. Brouwer-Korf (burgemeester Amersfoort), P. Cliteur (voorzitter HV) en G. Brouwer (voorzitter Humanitas) en C. Korver (voorzitter Humanistische Bouwstichting Bejaardenhuisvesting). Meer informatie: H.van Tilburg, tel. 033-805906.

Eindredactie HV-nieuws: afdeling Marketing & Communicatie HV en afdeling Verenigingszaken (Frits Snijder en René Meijer, Pieter de Vrijer); redactiesecretariaat: Alice Dessens. Kopij inleveren op diskette WP 5.0/5.1 of 6.0/6.1 en print. Vermeld bij kopij altijd contactpersoon en telefoonnummer voor meer informatie. Schrijf beknopt, dat verhoogt de kans op plaatsing, en zorg dat de informatie over tijd en plaats van een evenement volledig en correct is. Mededelingen kunnen worden ingekort. De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud. Deadline volgende HV-nieuws augustusnummer Humanist: 7 augustus. Adres redactie: HV, Redactie HV-nieuws, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, tel. 030-392100.

Rekenschap over het kwaad

Het juninummer van *Rekenschap*, het driemaandelijks tijdschrift van de Stichting Socrates, is gewijd aan het kwaad. Het kwaad speelt in vrijwel alle godsdiensten een grote rol. In de christelijke traditie kreeg dat de vorm van een alom aanwezige duivel die via heksen en satansverering greep op de mensheid trachtte te krijgen. Hoewel dit verschijnsel op het eerste gezicht in Nederland verdwenen leek, is in literatuur, muziek, videoclips en computerspelletjes, sprake van een toenemende aandacht voor het verpersoonlijkte kwaad.

Verder in het juninummer een artikel van Raoul Wirtz over tolerantie. Hij ziet tolerantie niet als een eigenschap van mensen, maar als een activiteit. Dit betekent dat je niet tolerant kunt *zijn*, maar dat je tolerantie alleen maar kunt *doen*. Harry Kunneman schreef een prikkelend essay over de toekomst van het Humanistisch Verbond. Hij ziet in de projecten van het Landelijk Bureau een verschuiving van expliciet naar impliciet humanisme, een verschuiving die ten volle zijn steun krijgt. Het Humanistisch Verbond kan volgens hem niet langer een organisatie zijn die 'een centralistisch beheer voert over klaarliggende standpunten', maar dient maatschappelijke en culturele leerprocessen te stimuleren.

Verder in dit nummer nog een debat tussen Govert den Hartogh en Hans Achterhuis over hulp bij zelfdoding.

U kunt het juninummer van *Rekenschap* bestellen door f 14,- over te maken op giro 582293 t.n.v. stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van 'Rekenschap juni 1995'. Een jaarabonnement (vier nummers) kost f 50,- en kan worden aangevraagd door te schrijven naar: Stichting Socrates, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (postzegel niet nodig). Bellen kan ook: 030-392131.

De promotiecampagne van *Rekenschap* is een groot succes: er zijn al meer dan 150 proefabonnees genoteerd. Ook is een groot aantal gratis proefnummers verspreid.

Wilt u toespraken houden bij uitvaarten?

Er is vraag naar vrijwillig(st)ers die een toespraak vanuit humanistisch perspectief willen houden bij niet-kerkelijke uitvaarten. Werk dat inzet vraagt en voldoening geeft. Belangstellenden krijgen een korte opleiding van twee weekenden en lopen enige tijd stage. Eerstvolgende cursussen: 8, 9, 10 en 22, 23, 24 september en 10, 11, 12 en 24, 25, 26 november. Bel voor regionale informatie-adressen het Humanistisch Verbond, 030-392129 (Dini Boer).

Humanistisch vormingsonderwijs

In verschillende plaatsen zoeken HVO-werkgroepen actieve mensen die Humanistisch Vormingsonderwijs een warm hart toedragen. De werkgroepen begeleiden en stimuleren het HVO-werk, onderhandelen met scholen

Overleeft de samenleving het individu?

Het Humanistisch Verbond organiseert een seminar over de vraag naar de toekomst van democratische waarden. De sprekers in het ochtendgedeelte zijn: Gerard de Vries, Rijksuniversiteit Limburg; Rob Houtepen, Rijksuniversiteit Limburg; Michiel Korthals, Landbouwwuniversiteit Wageningen en Harry Kunneman, Universiteit voor Humanistiek. In het middagedeelte gaan Thijs Wöltgens (PvdA) en Klaas Groenveld, directeur van de Teldersstichting (VVD) in debat over de vraag naar de taak en macht van de

en gemeente en beheren de financiën. Leuk en boeiend werk, dat enkele dagdelen per maand vraagt.

Meer informatie: Aletta Blauw, landelijk bureau HVO, tel. 030-341700.

Cochenille
Cochenille
Cochenille

**Driejarige opleiding
gedurende negen
weekeinden per jaar**

Roodetorenstraat 12
7201 DH Zutphen
Tel. (05750) 19890/20738

**School voor kunstzinnige
therapie en psychosynthese**

Ook zomer workshops

NAJAARSREIZEN

in kleine groepen, onder deskundige leiding
naar: Frankrijk, Barcelona, Italië, Israël,
Syrië/Jordanië, China, Japan en Indonesië.

**INSTITUUT VOOR
INTERNATIONALE EXCURSIES**

Meerwijklaan 4 - 1861 MB Bergen NH
telefoon 02208 - 12600 lid SGR

Veel informatie op kaderdag

Op de kaderdag van 8 april maakte het kader van HV en Humanitas kennis met succesvolle activiteiten van afdelingen en werkgroepen: lezingencycli, kloosterlezingen, filosofie cursussen, uitvaartbegeleiding, publieke debatten, manifestaties en projecten die het landelijk bureau momenteel opzet. 's Middags gaf de afdeling Marketing & Communicatie informatie over de wervings- en jubileumplannen van het HV en vervolgens leidde Rob Tielman met een deskundige jury een quiz. De enthousiaste spelers en hun secondanten beantwoordden vragen als 'is het humanisme een soort geloof?', 'op welke teletekstpagina staat het HV?' (pag. 325!), 'wat antwoordt u een journalist die vraagt wat het HV doet?' en 'waaruit bestaat een goed persbericht?'. Leuke meedenkers, die de zaal aan het denken zal hebben gezet.

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

50-STE JAARGANG
NUMMER 6/7 JUNI/JULI 1995

Redactie-adres:

Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Tel.: 030 - 392107.

Redactie-secretariaat:

Alice Dessens

Kantooradres:

Nieuwegein 69A, 3512 LG Utrecht. Fax: 030 - 367104

Algemene informatie:

030-392100

Redactie:

Hes van Huizen (hfdred.)

Mirre Bots

Vormgeving:

Hes van Huizen

Rik Tazelaar (Studio ID)

Medewerkers:

Trudy Kunz, Simone Jacobus,

Chris Pennarts, Yoeke Nagel, Rian van Lierop, Jansen
Schötteleindreier, Japke Schonewille, Peter van der Meer, Tom
Janssen, Johan Eimers, Marjan Slob, Tanny Dobbelaar,
Karin Anema, Alice Broeksma, Sylvia Weve, Evert Wasse-
naar, Len Munnik

Redactiecommissie:

Peter Heisterkamp

Hans Martens

Bram Roozendaal

Peter van Agteren

Prepress/Lithografie/Druk:

Brouwer Utrecht B.V.

Cartoon omslag:

Len Munnik

Teletekst:

De Humanist staat regelmatig aangekondigd op teletekst 325

Advertentie-exploitatie:

All-Round Media Services

Postbus 1524 - 2003 BN Haarlem

Tel. 023-245336 - Fax 023-248043.

De tarieven van september 1993 zijn van kracht. Informa-
tiefolder is op aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op lichte houthoudend mc papier,
chloorvrij.

**Dit is het juni/juli nummer van de Humanist. Het volgende
nummer verschijnt rond 1 september. Kopij voor dit
nummer moet uiterlijk 10 augustus in het bezit zijn van de
redactie. Wij wensen alle lezers een goede vakantie toe.**

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

Vrijheid, rechtvaardigheid en respect voor menselijke
waardigheid. Het Humanistisch Verbond draagt deze waarden
uit door zich sterk te maken voor het recht op zelfbeschikking,
voor gelijke behandeling, voor mensenrechten. Door het
bevorderen van maatschappelijke discussies over medische
ethiek, de vluchtelingenproblematiek en het
consumptievraagstuk. Maar ook door bijvoorbeeld in
ziekenhuizen en gevangenissen geestelijke verzorging te bieden.
Pasklare antwoorden heeft het Humanistisch Verbond niet, wel
een inspirerende visie en kritische vragen.
Hiernaast drie mogelijkheden om kennis te maken met het
Humanistisch Verbond.

1. Abonnee op de Humanist

Wat leest u in de Humanist, het maandblad van het
Humanistisch Verbond? Elk nummer besteedt aandacht aan
maatschappelijke en ethische onderwerpen. Boeiende mensen
vertellen over hun normen, drijfveren en de keuzes die zij
maken. Behalve interviews treft u in de Humanist natuurlijk
ook artikelen, boekbesprekingen, prikkelende meningen en
cartoons aan. Nieuwsgierig geworden?
Probeer de Humanist eens een jaar, dat kost u slechts f 42,50.
Vul de kaart in en stuur 'm op. Vandaag nog!

2. Donateur van het Humanistisch Verbond

Met ingang van 1995 kunt u donateur worden van het
Humanistisch Verbond. Daarmee maakt u het voortbestaan van
activiteiten en de opzet van nieuwe projecten mogelijk. Uw
financiële bijdrage is van groot belang nu de overheid elk jaar
minder subsidie verstrekt en andere inkomsten niet meer
groeien. Als donateur ontvangt u tenminste twee keer per jaar
informatie over onze activiteiten en projecten, waarbij één keer
een nummer van de Humanist. U bent al donateur van het
Humanistisch Verbond voor f 35,- per jaar. Natuurlijk is een
hogere bijdrage welkom! Als u eerst meer informatie wilt, kan
dat ook. Vul de kaart in en stuur 'm op! Alvast hartelijk dank
voor uw steun!

3. Lid van het Humanistisch Verbond

Waarom lid worden van het Humanistisch Verbond?
Als lid steunt u het Humanistisch Verbond.
U maakt daarmee activiteiten en projecten mogelijk die gericht
zijn op een menswaardige samenleving. Ook ontvangt u
automatisch het maandblad Humanist, een belangrijke bron
van inspiratie in een wereld die uw keuzes dagelijks op de proef
stelt. U kunt gratis deelnemen aan themabijeenkomsten in uw
regio en u krijgt korting op landelijke symposia. Het
Humanistisch Verbond heeft meer dan 60 afdelingen in het
land. Als u wilt, ontvangt u informatie over plaatselijke
activiteiten, cursussen en lezingen.
De minimum-contributie bedraagt f 75,- per jaar. Een hogere
bijdrage is natuurlijk welkom! Voor leden met een inkomen
lager dan f 18.000,- bruto per jaar is de minimum-contributie
f 45,-. Jongeren tot 27 jaar betalen slechts f 35,- per jaar. Per
lid kan één persoon op hetzelfde adres kiezen voor een gratis
medelidmaatschap. Een medelid ontvangt geen extra Humanist.
Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Stuur de ingevulde
kaart aan ons op. Wij hopen u als lid te mogen begroeten.

SPECIALE AANBIEDING

DRIE THEMANUMMERS VOOR F 12,50

De dubbeldikke themanummers van de Humanist zijn zeer gewild bij de lezers. Veel mensen bestellen extra exemplaren omdat ze hun eigen exemplaar hebben

weggegeven aan familie, vriend, vriendin, buur, collega of kennis.

Zolang de voorraad strekt hebben we nu voor u drie speciale themanummers in de aanbieding.

Zit u ook wel eens te peinzen over een beslissende keuze, die u voor uzelf zou willen maken. Of over een kans die u hebt gemist? Dan is het themanummer 'Keuzes in het leven' echt iets voor u. Daarin worden grenzen afgetast, vragen gesteld, mogelijkheden overwogen en meningen geopperd. Wanneer kies je voor een kind? Ziek worden is weer zo iets waarvoor je niet kiest, dat overkomt je. Hoe ga je daar dan mee om? Wat mensen zijn of doen, wordt bepaald door erfelijkheid, opvoeding en omstandigheden. Maar ook door overtuiging, intuïtie, ambitie en wilskracht. En door toeval, pech en het (nood)lot. Hoeveel speelruimte is daarbij voor vrije wil en eigen keus?

Je lust en je leven: 70 pagina's over genot, normen en waarden, taboes en tradities. 'Lust' is nog altijd het meest gevraagde nummer. En dat is geen wonder: lust is een van de prettigste ervaringen die een mens kan overkomen. Susie Orbach vertelt waarom vrouwen vaak bang zijn voor hun lusten. En denken mannen echt dat ze het na die eerste keer allemaal al weten? Een bezoek aan een Amsterdamse polikliniek laat zien dat lust al snel in 'last' kan omslaan. Een kwestie van wel of niet veilig vrijen.

ZO BESTELT U

Maak f 12,50 over op giro 58 van het Humanistisch Verbond te Utrecht onder vermelding van '9506-HUM'. En u weet: zolang de voorraad strekt, dus wacht niet te lang!

CORNEILLE

“Jeu entre chat et oiseau”

Deze nieuwe zeefdruk van Corneille kunt U tegen een speciale prijs in Uw bezit krijgen. Het werk komt uit 1994. De oplage is 200 stuks, genummerd en gesigneerd door de kunstenaar.

Het papierformaat is: 63 x 73 cm. Het beeldformaat is: 46 x 55 cm.

Als lezer van de Humanist geeft Jaski Art Gallery U een speciale korting.

De normale prijs bedraagt: fl. 1.375,-

Aanbiedingsprijs: fl. 975,-

U kunt deze zeefdruk bestellen door het bedrag over te maken op:

ABN AMRO rekening: 47 73 34 199 of Gironummer 30 16 55

ten name van Jaski Art Productions bv. Nieuwe Spiegelstraat 27 in Amsterdam o.v.v. Corneille-Jeu.

Het adres op Uw bank/girocheque zal gelden als het adres waar het kunstwerk naar toe zal worden gestuurd (tenzij anders vermeld). Mocht de beperkte oplage onverhoopt zijn uitverkocht, dan wordt het gehele bedrag op Uw rekening teruggestort.

De bestellingen zullen op volgorde van binnenkomst worden behandeld. Dus hier geldt: hoe sneller U bestelt, hoe meer kans U heeft dat dit Corneille-kunstwerk binnenkort aan Uw muur prijkt. Wilt U meer informatie, dan kunt U bellen met Jaski Art Gallery: tel. 020 620 39 39.

In onze galerie hebben wij permanent verscheidene ruimtes ingericht met zowel vroeg als recent werk van Corneille (o.a. schilderijen, gouaches, grafiek, ceramiek en objecten).

Jaski Art Gallery

Nieuwe Spiegelstraat 27-29, 1017 DB Amsterdam.

Tel. 020 620 39 39 Fax: 020 620 30 69

Geopend: ma. t/m za. 11.00 - 18.00 uur zondag 12.00 - 17.00 uur